

gazete duvar

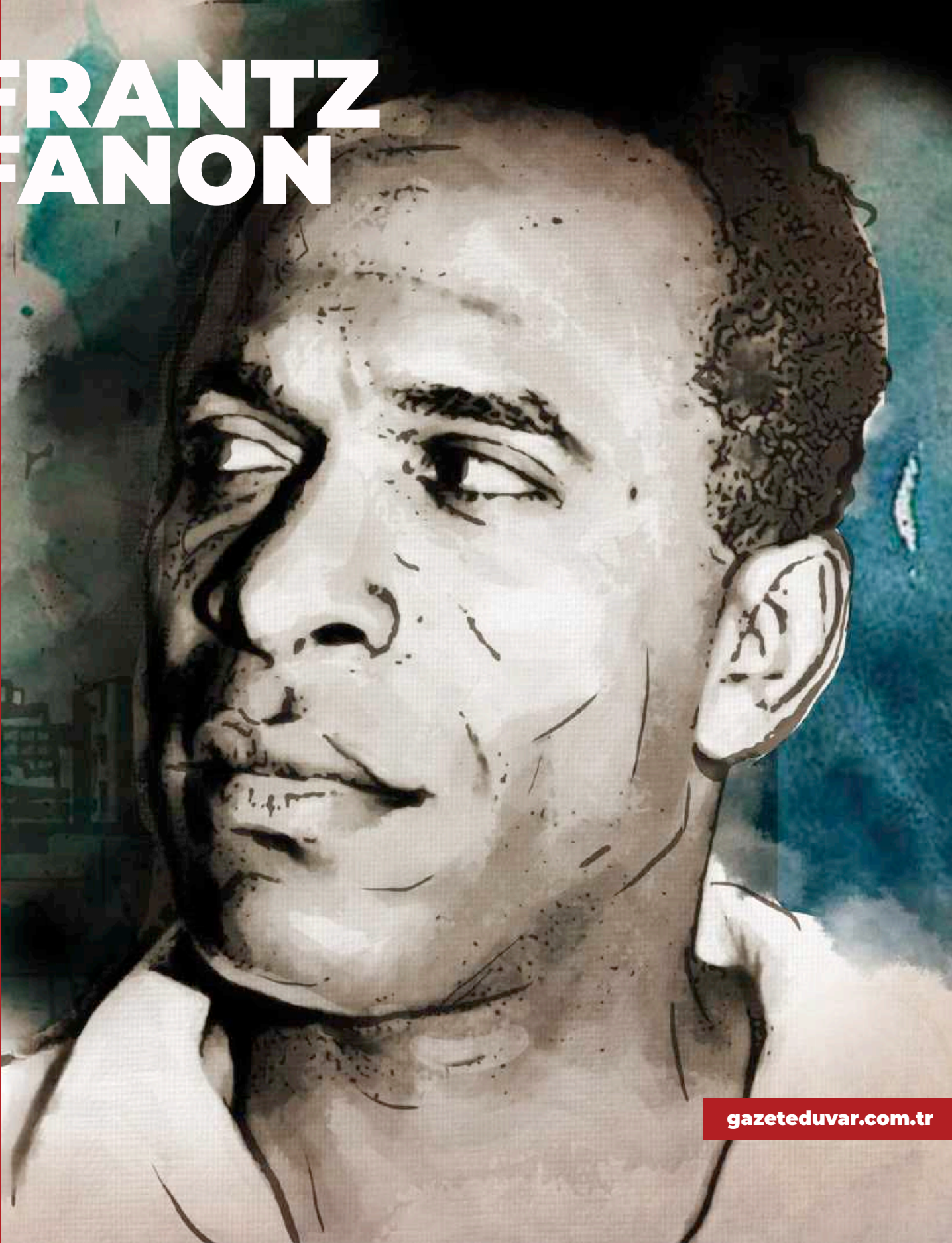
kitaP.

SAYI: 131 YIL: 3

Siyah iktidarı
Dipnot
Yayınları'ndan...

FRANTZ FANON

gazeteduvar.com.tr

FRANTZ FANON

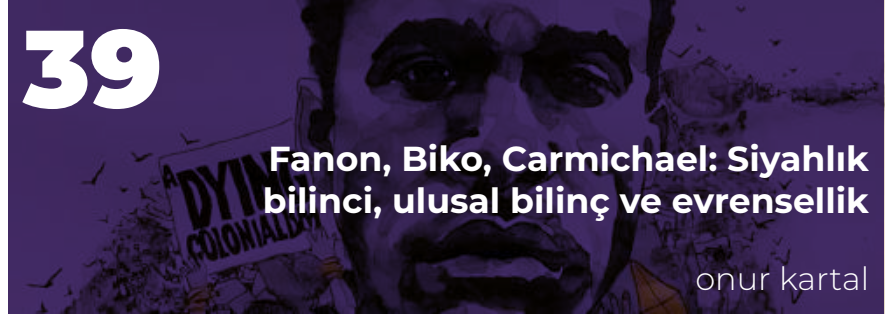
Psikiyatriden Devrime: Frantz Fanon'un Devrimci Psiko-Politikası

fırat mollaer

Frantz Fanon: Yaşamı ve düşüncüyü kesiştirmek

emek erez

Fanon, Biko, Carmichael: Siyahlık bilinci, ulusal bilinç ve evrensellik

onur kartal

Yeryüzünün Lanetlileri ya da esirler dünyası

esin ileri

Bir heyula ile tanışmak

hasan kılıç

Neden Kimse Bir Türkün Kürtçe Bilmediğini Sorgulamaz?

aşiti azad

Yayın Sahibi
AND Gazetecilik ve Yayıncılık,
San. ve Tic. A.Ş. adına
Vedat Zencir

Genel Yayın Yönetmeni
Ali Duran Topuz

**İcra Kurulu Başkanı ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü**
Ömer Araz

Yazı İşleri Müdürü
Anıl Mert Özsoy

Grafik Tasarım
Özgür Akkaya

Katkıda Bulunanlar
Emek Erez, Esin İleri,
Ezgi Sivrikaya, Fırat Mollaer,
Aşiti Azad, Hasan Kılıç, Onur Kartal

Yönetim Yeri:

Maslak Mahallesi Ahi Evran Cad. Nazmi Akbacı
İş Merkezi 233-234 Sarıyer/İstanbul
Santral (212) 3463601, Faks (212) 3463635
e-mail: info@gazeteduvar.com.tr

Duvar Kitap'ta yayımlanan yazı, haber
ve fotoğrafların her türlü telif hakkı AND
Gazetecilik ve Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye
aittir. İzin alınmadan, kaynak gösterilmeden ve
link verilmeden iktibas edilemez.

Merhaba,

Bu sayımızda dünyanın sayılı filozoflarından Frantz Fanon'u ve yapıtlarını ele aldık. Sömürgeciliğin dünya halkları üzerindeki etkisini kavramsallaştıran Fanon, kendisinden sonra gelen birçok düşünürü de derinden etkiledi. Kuvvetli gözlem gücü ve şiirsel diliyle öne çıkan Fanon'un tartıştığı meselelerin güncelliğini hala koruyor olması bir yandan yaşadığımız yeryüzünün vahşiliğiyle yüzleşmemize neden olurken bir yandan da kurtuluşun reçetesini sunuyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde herkesin gözleri önünde katledilen Georg Floyd'un yarattığı isyan duygusu da, bu sayımızın sonuna geldiğimiz anlarda patlak veren, Gaziosmanpaşa Kaymakamlığı tarafından yasaklanan Teatra Jiyana Nû'nun Kürtçe oyunu da sömürgecinin her anlamda insanlığa sirayet ettiğini gösteriyor. Fanon, yapıtlarında sömürgeciliği yalnızca kavramsallaştırmakla kalmayıp hayatla ilişkisini de kurarak insanlıkla bir bağ kuruyor.

Bu bağ ve Fanon'un düşünce dünyasını Fırat Mollaer, Emek Erez, Onur Kartal, Esin İleri, Hasan Kılıç ve Aşitî Azad kaleme aldı.

Fanon, Siyah Deri, Beyaz Maskeler kitabını "Son duam şudur: ey bedenim, beni her zaman sorgulayan biri eyle!" sözleri ile sonlandırmıştı. Şiddet, siyahlık, beyazlık, ırkçılık, sınıf, ulusal kurtuluş gibi konularda yazdıkları ile olabildiğince özgün bir yere sahip olan Fanon'un bedeni sadece onu değil, ölümünün üzerinden 59 yıl geçmesine rağmen olabildiğince güncelliği ile hepimizi sorgulatmaya devam ediyor.

Marifet iltifata tabidir.

İyi okumalar...

Anıl Mert Özsoy

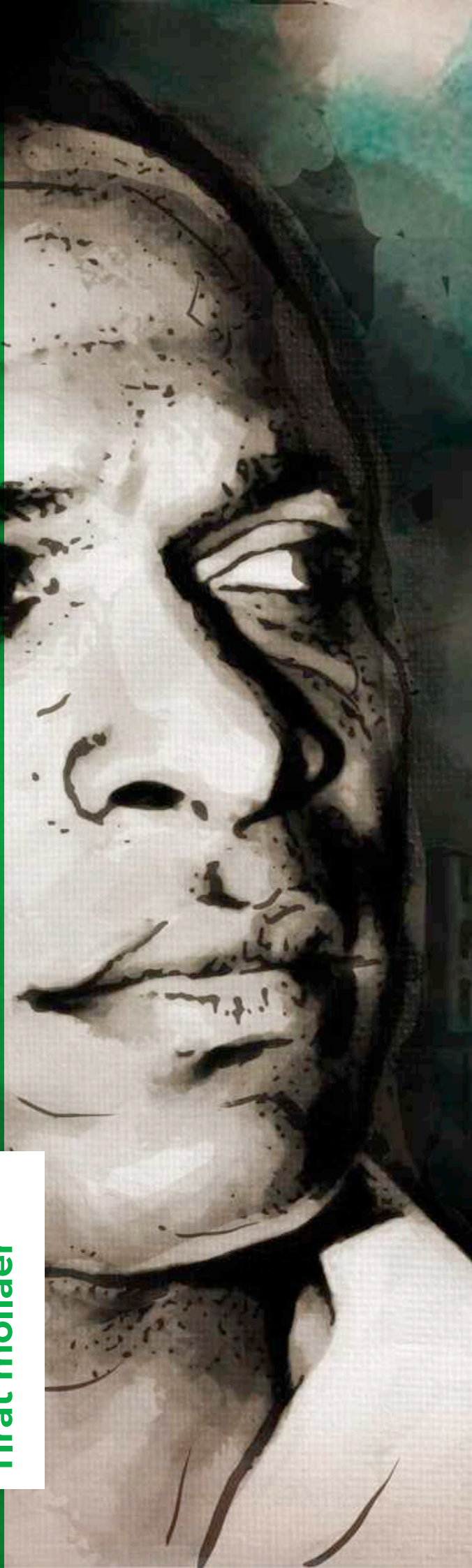
Önceki sayıda;
Gökçer Tahincioğlu...
Kiraz Ağacı'nda ölüm ya da
bitimsiz bir bellek

Psikiyatriden Devrime: Frantz Fanon'un Devrimci Psiko- Politikası

Fanon'un ilk kitabından son kitabına incelediği hemen hemen tüm psikiyatrik vakalar sömürgeciliğin yarattığı tahribatı ortaya koyuyordu. Bilimsel incelemeden getirdiği birikim düşünürü salt spekülasyona düşmekten kurtarmış, sömürgecilik eleştirisini somutlaştırarak düşüncesine diyalektik bir karakter kazandırmıştır. Devrimci bir psikiyatr olarak Fanon, sömürgeciliğin yol açtığı yabancılaşmadan kurtuluşun sömürgeciliğe son verilmesinden geçtiğini öne sürer. Fakat bu yetmez...

fırat mollaer

Fanon'un ilk kitabından son kitabına incelediği hemen hemen tüm psikiyatrik vakalar sömürgeciliğin yarattığı tahribatı ortaya koyuyordu.

“Belki de okur bu psikiyatrik notları böyle bir kitapta yersiz ve zamansız bulacak ama bu konuda yapabileceğimiz bir şey yok (...) Doğrusu şu ki, sömürgecilik özü gereği psikiyatri hastaneleri için uygun ortamı zaten yaratıyor.”

Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri* (1961)

1830'dan beri Fransız sömürgesi olan Cezayir'deki Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nin yeni başhekimini kurumun haftalık gazetesindeki yazılarından birinde (7 Ocak 1954) alışılmadık bir hekim-hasta diyalogunu aktarıyordu:

“Birkaç gün önce sert bir cevap aldım. (Hastane koşullarından biri olan) Reynaud'daki bir hastaya bugün ayın kaçı diye sormuştum. ‘Ayın kaçı olduğunu bilmemi nasıl bekliyorsunuz? Sabah kalkmamız söyleniyor. Yemek yiyin. Avluya çıkın. Öğlen yemek yememiz söyleniyor. Avluya çıkın, sonra da yatın (...) Hangi günde olduğumuzu nasıl bilmemi bekliyorsunuz?’”

Cezayir'deki görevine kadar geçen süre boyunca (Siyah) bilincin geçirdiği deneyimlerin eylemle ilişkisini araştırmaya gömülmüş olan başhekim hastaya hak verir: “Takvim bir eylem programıdır.” İki hafta sonraysa hastanenin gazetesinde bu kez Cezayirli hastaların mekân duygusundan söz eder: “Hastalar kendilerini hiçbir yerde hissetmiyor.”¹ Demek ki, Cezayirli hasta kendini özne olarak kavrayacak, deneyimine anlam verecek ve eylemde bulunacak bir zaman-mekân bilincinden yoksundu.

Yeryüzünün Lanetlileri, Frantz Fanon, Çev: Şen Sürer, 314 syf., Versus, 2016.

1-Frantz Fanon, *Yabancılaşma ve Özgürlük Üzerine*, çev. Kahraman Çayırılı, Sel, 2020, s. 65, 67. (Sonraki atıflarda ana metinde “YÖ, sayfa no” şeklinde gönderme yapılacak.)

Cezayir tarihinde büyük değişimin yaşandığı bir dönemde, yani Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLN) Fransız sömürgeciliğine karşı bir siyasi özne olarak tarihin sahnesinde yer aldığı yıl gerçekleşen bu diyalogu kayda geçiren başhekim, Cezayir Devrimi'yle özdeşleşecek devrimci psikiyatr Frantz Fanon'du (1925 Fort-de-France, Martinik-1961 Maryland ABD). Bundan bir yıl sonra (1955) Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle temas geçtiğinde psikiyatr Fanon için etkin bir siyasi hayat da başlamıştı. Siyasi devrimci Fanon, El Moudjahid gazetesinde yazdığı bir makalede (Kasım 1957) Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ortaya çıkışını emperyalizme karşı yeni bir takvimin milat noktası olarak belirlediğinde başhekimini tamamlayıp radikalleştirecekti:

“Bugün, yeni bir hayatın, yeni bir tarihin, tepeden tırnağa altüst olmuş ve tamamen yeni temeller üzerine kurulmuş Cezayir tarihinin başlangıç noktasıdır” (YÖ, 276).

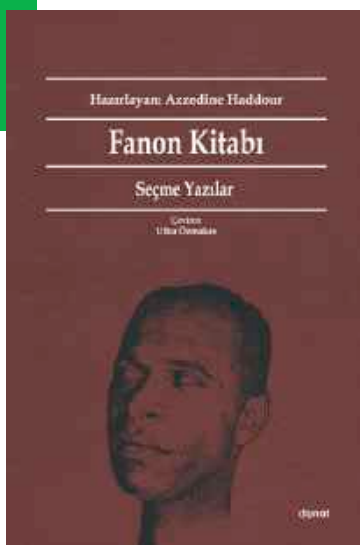
CEZAYİR ÖNCESİ

Ekim 1953'te Blida'ya atanmasıyla başlayan Cezayir deneyimi Fanon'un hayatında kritik bir geçiş olsa bile psikiyatrik tecrübesinin oluşumu önceki yıllara uzanır. Fransız sömürgesi Martinik'te doğan Fanon, İkinci Dünya Savaşı'nda Özgür Fransa Güçleri'nin Antiller'deki beşinci taburuna katılıp Fransız ordusunda savaşır (1943-45), yarıda bıraktığı lise öğrenimini tamamlamak üzere ülkesine geri döndükten sonra (1945) savaşa katılmış askerlerin yararlandığı bir bursla üniversite eğitimi için Fransa'ya doğru yola çıkar (1946). Lyon'da tıp eğitimi alıp “ruhsal bozukluklar” üzerine bir bilimsel çalışma yaparak psikiyatride uzmanlığa başlar. Psikiyatr Fanon'un çalışma deneyimindeki en önemli duraklardan biri, asistan doktor olarak görev aldığı (1952) Saint-Alban Hastanesi'dir.

Ekim 1953'te Blida'ya atanmasıyla başlayan Cezayir deneyimi Fanon'un hayatında kritik bir geçiş olsa bile psikiyatrik tecrübesinin oluşumu önceki yıllara uzanır.

Fanon'un asistanı olarak birlikte çalıştığı başhekim, Kurumsal Psikoterapi'nin kurucularından Katalan devrimci psikiyatrist François Tosquelles'ti (1912-1994). Marksist Tosquelles, İspanya İç Savaşı'nda (1936-39) cumhuriyetçi tarafta faşistlere karşı savaşıyordu.

Fanon Kitabı Seçme Yazılar,
Hazırlayan: Azzedine Haddour,
Çev: Utku Özmakas,
314 syf., Dipnot Yayınları, 2017.

DEVRİMCİ PSİKİYATRİ DENEYİMİ

Orta Fransa'da bulunan Saint-Alban, İkinci Dünya Savaşı'nda sanatçılar, düşünürler ve aktivistler için güvenli bir ortam sağlamasının yanı sıra yirminci yüzyıl psikiyatrisindeki büyük deneyelliklerden birine tanıklık etmişti. Çalışanlar ve hastalar arasında bir sanatçı, düşünür ve aktivist topluluğunun oluşturulması bu kolektif ve disiplinler arası deneyin temel parçasıydı. Fanon, Saint-Alban'da hem sıradışı bir psikiyatri pratiğinin içinde yer aldı hem de tanınmış devrimci psikiyatrlarla mesai yaptı. Fanon'un asistanı olarak birlikte çalıştığı başhekim, Kurumsal Psikoterapi'nin kurucularından Katalan devrimci psikiyatrist François Tosquelles'ti (1912-1994). Marksist Tosquelles, İspanya İç Savaşı'nda (1936-39) cumhuriyetçi tarafta faşistlere karşı savaşıyordu. Faşistler zafer kazanmıştı ama Marksist Birleşik İşçiler Partisi'nde gelişen anti-otoriter eğilimler ve anti-faşist deneyimin bizzat kendisi, Tosquelles'in psikiyatri anlayışında zihnin 'işgalden kurtarılması' olarak varlığını sürdürecekti. Marx ve Freud'u düşüncesinin temeline yerleştiren Tosquelles'in Fransa'ya ulaştıktan sonra bir süre tutulduğu İspanyol mülteci kampında kurduğu deneysel ve devrimci topluluk Saint-Alban'daki eylemci psikiyatri yaklaşımının nüvesini teşkil ediyordu. Saint-Alban'daki psikiyatri uygulamalarının arkasındaki isimlerden biri de, hastanede İkinci Dünya Savaşı sonrasında görev yapan, Kurumsal Psikoterapi öncülerinden psikiyatrist ve psikanalist Jean Oury'ydi (1924-2014). Oury, hem Gilles Deleuze ve Felix Guattari'ye hem de Fanon'a ilham vermişti. Saint-Alban çevresindeki devrimci psikiyatristlerin düsturu şuydu: "Tek kesin tedavi, dünyayı değiştirmek(tir)."²

2- Cynthia Cruz, "Tek Kesin Tedavi, Dünyayı Değiştirmek", çev. Hayrullah Doğan, www.e-skop.com, 1.6.2020.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler’de bilim insanı-psikiyatr ile siyasi devrimci Fanon arasındaki ilişki kendisini ilk kez gösterir.

Kimi Kurumsal Psikoterapi araştırmacıları Saint-Alban çevresinin önde gelen isimleri arasında Fanon’u da zikrederler.³ Saint-Alban, henüz yirmili yaşlarındaki Martinikli hekim için bulunmaz bir deneyim olmalıydı. Fanon’un biyolojik belirlenimciliğe ve nörolojik indirgemeciliğe cephe alan toplumsal psikiyatri yaklaşımı Saint-Alban yıllarında olgunlaşmaya başlar. Bu yoğun kolektif deneyim, toplumsal ve ruhsal fenomenlerin yapısal olarak bağlantılı düşünülmesi gerektiğini, sömürgeciliğin doğrudan ruhsal etkilerinin bulunduğunu ve psikiyatrinin politik olduğunu düşünen Fanon’un Ceza-yir (1953-1956) ve Tunus’taki (1957-1960) tıbbi pratiğini de etkileyecektir.

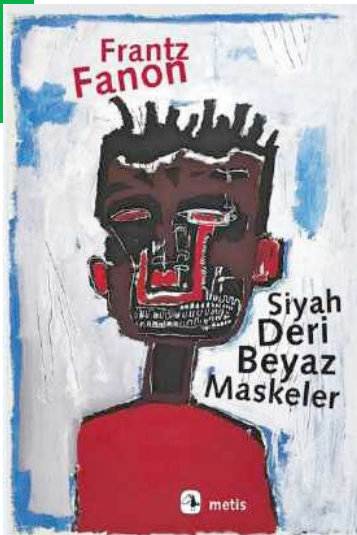
ELEŞTİREL BİLİM PRATIĐI

1952 yılında Saint-Alban’a hareket eden Fanon’un mesleki ve politik heyecanına entelektüel özgüven de eşlik etmişti büyük olasılıkla. Çantasında, akıl hastalıklarının sosyo-kültürel etkenlerini incelediği, “nöroloji karşısında psikiyatrinin özgüllüğüne vurgu yapan” bir bilimsel uzmanlık çalışması (1951),⁴ psikiyatrik olguları kuramsal açıdan çözümlediği bir makale (1952) ve profesyonel psikiyatri çalışmasına başlamadan önce kaleme aldığı Siyah Deri, Beyaz Maskeler (1952) adlı bir kitap vardı.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler’de bilim insanı-psikiyatr ile siyasi devrimci Fanon arasındaki ilişki kendisini ilk kez gösterir. Sömürgecilik karşıtı dalganın yükseldiği 50’lerin ruhunu taşıyan,

3- Sarah Marks, “Institutional Psychotherapy in France: An Interview with Camille Robcis”, <http://www.bbk.ac.uk/hiddenpersuaders>, 28 September 2017.

4-Fanon’un bilimsel uzmanlık çalışması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jean Khalifa, “Devrimci Psikiyatrist Fanon”, *Yabancılaşma ve Özgürlük Üzerine Yazılar*, s. 19-37.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

Aimé Césaire'in Sömürgecilik Üstüne Konuşma'sından (1950) alınmış bir epigrafla başlayan ve sömürgeciliğin öznellikte açtığı yaralara ilişkin öncü eserlerden biri olan bu kitabın girişinde yazarın "soğukkanlı" bir tutumdan bahsetmesi şaşırtıcı görünebilir:

"(T)üm soğukkanlılığım, bazı şeylerin söylenmesinin iyi olacağını düşünüyorum. Bu şeyleri söyleyeceğim, haykırmayacağım. Çünkü çok oldu haykırışlar yaşamımdan çıkmalı."⁵

Kitapta, bir bilimsel incelemeden asgari olarak beklenen, deneyime mesafe alma tutumu göze çarpar. Kişinin sadece kendi topluluğunun üyeleriyle paylaştığı "özel bir deneyim mülkiyeti iddiası" ya da geçmiş deneyimin topluluk kimliğinin kesin bir kaynağı olarak belirlenmesi düşüncesi⁶ Fanon'a tamamen yabancıdır:

"(B)ir geçmiş özlemi (...) Bu Otto Rank'in sözünü ettiği kökenlerin yitik cenneti mi acaba?"

(SDBM, 97)

Deneyim Fanon için hiç düşünmeden kucaklanacak bir kutsal köken değildir. Martinikli düşünür, Zenci ve Beyaz "metafizik"lerini sorgulamaya alırken siyah deneyim parçalarının da içinde konumlandığı yerden kendisini bir an çekip çıkarır:

5- Fanon'un "Kuzey Afrikalı Sendromu" başlıklı ilk makalesi L'Esprit dergisinde yayımlanmıştı (Şubat 1952). Bu makale Fanon'un ölümünden sonra yayımlanan Afrika Devrimine Doğru (1964) kitabında yer almıştır. Bkz. Frantz Fanon, "The 'North African Syndrome'", Toward the African Revolution, çev. Haakon Chevalier, Grove, 1967, s. 3-16. (Sonraki atıflarda ana metinde "TAR, sayfa no")

6- Frantz Fanon, Siyah Deri, Beyaz Maskeler, çev. Orçun Türkay, Metis, 2020, s. 9. (Sonraki atıflarda ana metinde "SDBM, sayfa no")

Kitapta, bir bilimsel incelemeden asgari olarak beklenen, deneyime mesafe alma tutumu göze çarpar.

Beyaz beyazlığına hapsedilmiştir. Siyah da siyahlığına. Bu ikili narsisizmin eğilimlerini ve gönderme yaptığı güdülenimleri belirlemeye çalışacağız.”

“Beyaz beyazlığına hapsedilmiştir. Siyah da siyahlığına. Bu ikili narsisizmin eğilimlerini ve gönderme yaptığı güdülenimleri belirlemeye çalışacağız” (SDBM, 11).

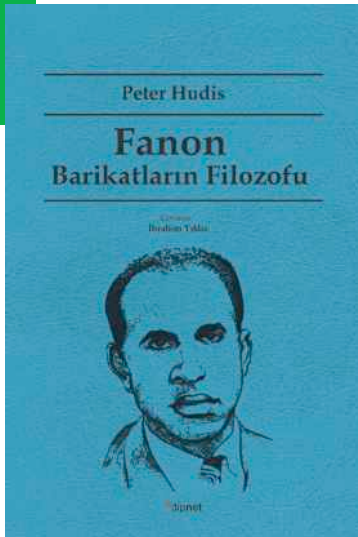
Sıcakkanlı bir tutum deneyimin bütünüyle içine gömülürken söz konusu metafiziği sorgulayacak yetilerden yoksun kalır, ancak -coşkuyu bir kenara bırakmayan veya duygusuz olmayan- soğukkanlı bir tutum tarafların nasıl bir kapatılma içinde olduklarını teşhis edebilir. Buradaki eleştirel tutum, âşına olunanın bilinemeyeceğini ve hakiki bilmenin âşinalığı kıran bir deneyimden mesafe alma hareketiyle mümkün olduğunu temel alan geniş anlamda -Hegelci- bir bilim mefhumuyla uyumludur. O halde, Fanon’un soğukkanlılığı, nesnesine objektif bir biçimde yaklaşan pozitivist bilim öznesinin değil, kendi deneyimini de sorun haline getirebilen beşeri bilimcinin ya da sosyal bilimcinin tutumudur. Siyah Deri, Beyaz Maskeler’in yazarı, Siyah ‘kardeşler’inin tepkisini çekmek pahasına şöyle yazar:

“Aslında Siyah, Çek’ten daha sevimli değildir ve gerçekten gereken şey insanı özgür yapmaktır” (SDBM, 10).

‘Zenci’ye gelince:

“Zenci yoktur. Beyaz da olmadığı gibi” (SDBM, 183).

Bu kategorilerin kendileri sömürgeciliğin ürünüdür. Eleştirel bir bilim pratiğiyle uyumsuz, metafizik Zenci ve Beyazlık anlayışlarının tözsel temelciliği böylece reddedilir.

Fanon: Barikatların Filozofu, Peter Hudis, Çev: Olbrahim Yıldız, 216 syf., Dipnot Yayınları, 2020.

Öncelikle, Fanon, girişte “klinik bir inceleme” olduğunu belirtse de kitabın tıpta uzmanlık çalışması için neden fazlasıyla şiirsel ve öznel bir metin olarak görülmüş olabileceğini tahmin etmek zor değil.

YABANCILAŞMA KAVRAMINA DOĞRU

Yine de kitabın ilk biçiminin Lyon Üniversite-si'ne psikiyatri uzmanlık tezi olarak sunuldu-ğunda danışmanı tarafından kabul edilmediğini ileri süren Fanon yorumcularının iddialarında bir haklılık payı bulunabileceğini düşünmeden edemeyiz.⁷ Danışman veya jüri üyelerinin saik-lerini tam olarak belirlemek neredeyse imkân-sız. Fakat Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in içeri-ğinden yola çıkarak bir tahminde bulunabiliriz.

Öncelikle, Fanon, girişte “klinik bir inceleme” olduğunu belirtse de kitabın tıpta uzmanlık ça-lışması için neden fazlasıyla şiirsel ve öznel bir metin olarak görülmüş olabileceğini tahmin et-mek zor değil. Fanon 1940'ların ilk yarısındaki siyasi sosyalleşmesini Martinikli büyük şair ve düşünür Aimé Césaire'in (1913-2008) etkisi al-tında yaşamış, hatta şiir yazma denemelerinde bulunmuştu. Siyah Deri, Beyaz Maskeler'i oku-yanlar, ondaki -1940'ların siyah sürrealist şair-lerinden esinler taşıyan- büyülü şiirsel dili he-men hissederler, metin şiirselliği ve özneliğiyle okuru içine çeker, bir tür seküler mistik denile-bilecek atmosferde bireysel ve kolektif deneyim birbirine karışır. Sömürgeciliğe karşı mücadele hareketiyle özdeşleşmiş okuru için metnin de-ğeri arttıran bu özellikler, 1950'lerin başındaki bilim dünyasının paradigması düşünüldüğünde olumsuz bir biçimde “edebi” ya da “felsefi” te-lakki edilebilirdi.

Ayrıca kitabın sömürgeleştirilmiş kişiye ‘bağım-lılık kompleksi’ atfeden hâkim söylemi inceledi-ği dördüncü bölümünde, araştırmacının nesne-sine dair tutumuyla ilgili bir değişim kaydedilir.

7- Martin Jay, Deneyim Şarkıları, Evrensel Bir Tema Üzerine Modern Çeşitlemeler, çev. Barış Engin Aksoy, Metis, 2012, s. 495-496.

Fanon, Lyon Üniversitesi'ne tıpta uzmanlık kapsamında müstakil -yani Siyah Deri, Beyaz Maskeler'den ayrı- bir metin sunar (1951). Psikiyatrist Fanon'un yayımlanan ilk önemli metninde üslup değişmiş, yürürlükteki bilimsel usûllere riayet edilmiş, öznel deneyimlerin şiirsel aktarımı yerini teknik bir dile bırakmıştır ama sonraki çalışmalarına damgasını vuracak ana fikir de belli belirsiz görünmüştür.

Fanon, Sömürgeleştir(il)menin Psikolojisi kitabında sömürgeleştirilenin psikolojisini aşağılık kompleksiyle açıklayan ve "aşağılık kompleksini sömürgecilikten önce de var olan bir şey gibi göstermeye çalışan" Fransız psikanalist Octave Mannoni'nin (1899-1989) düşüncelerini eleştirirken şöyle yazar:

"Sayın Mannoni koyu tenli insanın Beyaz karşısındaki umutsuzluğunu içinde duyumsamaya çalışmamış. Ben bu incelemede Siyah'ın sefale-tine dokunmak istiyorum. Hem fiziksel hem de duygusal olarak. Nesnel olmak istemedim. Aslında yanlış söyledim: Nesnel olmam olanaksızdı" (SDBM, 71).

Kitabın sonuç bölümüne gelindiğindeyse başlangıçtaki soğukkanlı nesnellikten eser kalmadığı anlaşılır. Yabancılaşmış olan, kendi kardeşleridir,⁸ nevroza, yabancılaşmaya yol açan, hızla çözülmesi gereken sömürgecilik problemi de orada durmaktadır. Böylesine sıcak bir konu soğukkanlılıkla nasıl ele alınabilir?

Fanon, Lyon Üniversitesi'ne tıpta uzmanlık kapsamında müstakil -yani Siyah Deri, Beyaz Maskeler'den ayrı- bir metin sunar (1951). Psikiyatrist Fanon'un yayımlanan ilk önemli metninde üslup değişmiş, yürürlükteki bilimsel usûllere riayet edilmiş, öznel deneyimlerin şiirsel aktarımı yerini teknik bir dile bırakmıştır ama sonraki çalışmalarına damgasını vuracak ana fikir de belli belirsiz görünmüştür. Müstakbel psikiyatrist uzmanı Fanon, sistematik hezeyanlar, histerik tezahürler ve nevrozun "toplum içi ilişkilerden kopmuş bir benliğin tepkisel davranışları" ve dışsal, toplumsal, kültürel etkenler tarafın-

8-"Bilimsel nesnellik benim için olanaksızdı, çünkü yabancılaşmış, nevrozlu olan, benim erkek kardeşim, kız kardeşim, babamdı" (SDBM, 178).

Fanon yabancılaşma kavramına fenomenoloji ve Marksizm etrafındaki ilk entelektüel arayışlarından ulaşmıştır.

dan şekillendirilen “ego içinde açılan çatlak(-lar)” olarak ele alınması gerektiğini yazarken⁹ düşünür Fanon’un başat kavramlarından birini müjdeler: Yabancılaşma.

YABANCILAŞMANIN KEŞFİ

Siyah Deri, Beyaz Maskeler’in (1952) henüz taslak halindeki ilk başlığında yabancılaşma terimi merkezde duruyordu. Kitap yayına giderken başlık değişse de asıl bağlam kitaptaki kritik yerini korumuştur:

“Giriştiğimiz çözümleme psikolojiktir (...) Siyah’ın gerçekten yabancılaşmadan kurtulması (...) Siyah’ın yabancılaşmasının bireysel bir sorun olmadığını göreceğiz. Soyuluşun ve bireyoluşun yanında, bir de toplumoluş vardır” (SDBM, 12).

Fanon yabancılaşma kavramına fenomenoloji ve Marksizm etrafındaki ilk entelektüel arayışlarından ulaşmıştır. Üçüncü Dünyanın özgürleşme mücadelesini tetikleyen Marksizm Fanon’un Césaire’a yakınlık duyduğu erken döneminden itibaren gündeminde olmuş ve özgürlükle yabancılaşmanın karşıtlık içinde kavranmasına yönelik teorik çerçevelerden birini sunmuştur. Ayrıca Fanon’un yazmaya başladığı dönemde Hegelci bir entelektüel canlanma yaşanıyordu. Alexandre Kojève’in (1902-1968) 1930’larda Paris’te verdiği Tinin Fenomenolojisi derslerinin yarattığı Hegel’e dönüş atmosferi ve akabinde Jean-Paul Sartre’ın (1905-1980) Varlık ve Hiçlik’te (1943) oluşturduğu dönüm noktası felsefi canlılığın köşe taşlarıydı.

⁹-Fanon’dan akt. Khalfa, “Devrimci Psikiyatrist Fanon”, s. 32, 26.

Tosquelles'in öncülüğündeki Saint-Alban deneyimi de yabancılaşma kavramının Fanon'un psiko-politik düşüncesinin odağına yerleşmesinde muhakkak etkili olmuştur.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in son bölümü 'Zenci ve Tanı(n)ma'da yabancılaşma kavramının büyük filozofu Hegel'in (1770-1831) fenomenolojisine yönelik eleştirel bir çözümleme dikkati çeker. Tosquelles'in öncülüğündeki Saint-Alban deneyimi de yabancılaşma kavramının Fanon'un psiko-politik düşüncesinin odağına yerleşmesinde muhakkak etkili olmuştur. Nitekim Kurumsal Psikoterapi'ye göre, aşılması tedavinin bizzat kendisini oluşturacak iki tür yabancılaşma vardır. Kurumsal Psikoterapi, yabancılaşma merkezinde psikiyatri ve politikayı birleştiren bir psiko-politik çerçeve ortaya koyar: Ruhsal hastalığın ve kapitalizm koşullarında yaşamının neden olduğu yabancılaşma.¹⁰ Özetle, 1950'lerin başında Fanon düşüncesine, farklı düşünsel kaynaklardan beslenen, Hegel, Hegelci Marksizm, sömürgecilik karşıtı düşünce ve Sartre'dan gelen, devrimci psikiyatriyle birleştirilmiş bir yabancılaşma kavramı yerleşir.

YABANCILAŞMA VE DİYALEKTİK

Yabancılaşma, Fanon düşüncesinde felsefe ve psikiyatrinin kesişim alanında yer alan, teori ile pratiği birbirine bağlayan, diyalektik düşüncenin bütünlüyci terimi gibi çalışır. Yirminci yüzyılda yabancılaşmayı Fanon kadar ustalıkla anlatan pek az düşünür vardır. Kişinin varlığını ancak bir başkasına yönelttiğinde ve başkası tarafından varsayıldığında bütünlüklü bir insan olabileceği ana fikrini taşıyan tanınma teorisi Hegel'e kadar gider fakat sosyo-politik olarak hor görülme, tanınmama ve yok sayılma deneyimlerini hiç kimse böylesine özgünlükle anlatamamıştır.

Yeryüzünün Lanetlileri,
Frantz Fanon, Çev: Şen Sür,
314 syf., Versus, 2016.

¹⁰-Cruz, "Tek Kesin Tedavi, Dünyayı Değiştirmek".

Fanon denilince ilk akla gelen, öznellik boyutu güçlü bir pathos'tur. Fanon'un külliyatına bir bütün olarak bakıldığında bu pathos'un aynı zamanda kolektif deneyimleri eklemlemeye çalışan devrimci bir logos'la vücut bulduğu anlaşılır.

Üstelik metinlerinin 'siyah yaşantısı'nı deneyimleyen bir özne tarafından kaleme alınmış olması deyim yerindeyse bir Fanon büyüğü yaratmıştır.¹¹ Öyle ki, Fanon denilince ilk akla gelen, öznellik boyutu güçlü bir pathos'tur. Fanon'un külliyatına bir bütün olarak bakıldığında bu pathos'un aynı zamanda kolektif deneyimleri eklemlemeye çalışan devrimci bir logos'la vücut bulduğu anlaşılır. Yine de Fanon çok yoğun duyguların yatırım alanı olagelmıştır. Buradaki tek olası sorun, konu Fanon olunca ibrenin pratiğe doğru fazlaca bükülme eğilimi taşıması ve büküldükçe Fanon'un teori ile pratik arasında dikkatli biçimde kurmaya çalıştığı diyalektiği koparma riski taşımasıdır.

Söz konusu risk bir vaka halini alırsa, Fanon, düşüncesiz kendiliğinden eylemciliklerin kaynağı olarak görülür, bir şiddet teorisyeni veya eleştirel olmayan bir Üçüncü Dünya peygamberine indirgenir. Yorum sorunlarından birini ilk fark eden, Fanon düşüncesine -en azından etkileri açısından- pek olumlu bakmayan Hannah Arendt (1906-1975) olmuştur. Arendt Şiddet Üzerine'de (1970), Fanon düşüncesine kendi döneminin Siyah Güç hareketi ve öğrenci hareketleri üzerinde yaptığı (olumsuz) etkiden dolayı yöneldiğini yazarken eklemeyi ihmal etmez:

“Buna karşılık Fanon'un kendisi, şiddet konusunda hayranlarından çok daha kuşkuludur. Öyle görünüyor ki, kitabın (Yeryüzünün Lanetlileri) yalnızca birinci bölümü yaygın olarak okunmuştur. Fanon çok iyi biliyor ki, 'katıksız ve tam acımasızlık, derhal müdahale edilmemesi halinde değişmez biçimde hareketin birkaç hafta içinde

11- Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in beşinci bölümünün başlığı "Siyah'ın Yaşantısı"dır.

İster severek ister nefret ederek yapılınsın, Fanon düşüncesindeki felsefi ve psikiyatrik birikimi es geçen indirgeyici yorumlar bu tür entelektüel müdahalelere rağmen varlığını sürdürmüştür. Oysa Fanon düşüncesinin kurucu ve birbirinden ayrılmaz iki boyutu felsefe ve psikiyatridir.

yenilgisiyle sonuçlanır’.”¹²

İster severek ister nefret ederek yapılınsın, Fanon düşüncesindeki felsefi ve psikiyatrik birikimi es geçen indirgeyici yorumlar bu tür entelektüel müdahalelere rağmen varlığını sürdürmüştür. Oysa Fanon düşüncesinin kurucu ve birbirinden ayrılmaz iki boyutu felsefe ve psikiyatridir.

DEVİRİMCİ GEÇİŞ

Devrimci bir psikiyatr olarak Fanon, ilk metninden çalışmasının son dönemine kadar psikiyatriye yönelik diyalektik bir yaklaşım geliştirmeye, psikiyatrik sorunların çevresel, kültürel, toplumsal alt yapısının teşhisini nörolojik bir çözümlemeyle birleştirmeye çalıştı. Bu yaklaşım, onu, bir toplumsal kurum olarak hastaneyi reforme etmenin tedavinin ayrılmaz parçasını teşkil ettiği düşüncesine götürdü. Fanon, Bli-da-Joinville Hastanesi'nin kurumsal gazetesinde Cezayirli hastaların zaman-mekân bilincine dikkat çekmesinden bir sene sonra kaleme aldığı yazıda (14 Nisan 1955) şöyle sorar: “Her kurum sürekli olarak bozulma tehlikesiyle karşı karşıya değil midir?”. Psikiyatrik iyileştirme kurumdan başlamalıdır: “Her kurumun merkezine yerleşip sorgulamak gerekir” (YÖ, 84).

Psikiyatrin düşünsel çizgisinde kurumun merkezinden toplumun merkezine (yerleşip sorgulamaya) doğru devrimci bir geçiş ânı bulunmaktadır. Fanon, reform tasarısından kurumun bir parçası olduğu toplumun devrimci dönüşümüne sığır. Kurumsal reform yetmez, toplu-

12- Hannah Arendt, Şiddet Üzerine, çev. Bülent Peker, İletişim, 2003, s. 22. Sartre'in Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri yapıtına yazdığı önsözde şiddeti yüceltme konusunda Fanon'un kendisinden çok daha ileri gittiğini söyleyen de Arendt'tir. Şiddet Üzerine, s. 18.

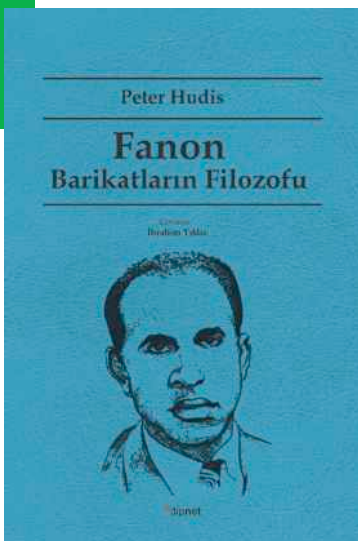
Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri'nde (1961), Avrupalı-modern toplumdaki farklı olarak, sömürge toplumunun Maniheistik bir ayrımla, ak-kara biçiminde ikiye bölündüğünü yazar.

mun da değişmesi gerekir. Lyon doktoralı psikiyatrisi, bilinen Fanon yapan devrimci soru bu kritik adımda ete kemiğe bürünür: Pekâlâ, bu toplum nedir? Bu toplum, soyut ve evrensel bir terim olarak 'modern toplum' perspektifinden bütünüyle anlaşılması imkânsız, Avrupa yayılmacılığı tarafından yaratılmış ve kendine özgü dinamikler sergileyen sömürge toplumdur.

Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri'nde (1961), Avrupalı-modern toplumdaki farklı olarak, sömürge toplumunun Maniheistik bir ayrımla, ak-kara biçiminde ikiye bölündüğünü yazar. Dikkatli bir inceleme, sömürge toplumunun radikal farklılığına yönelik bu savın oluşumunu adım adım gösterebilir. Orta Fransa'nın Saint-Alban'ındaki hekimlik tecrübesi devrimci psikiyatri teorisi ve uygulaması açısından belirleyici olsa bile, Fanon'un bir psikiyatr olarak sömürge olgusuyla karşılaşması başhekimlik sınavını geçtikten sonra atandığı (1953) Cezayir'in Blida-Joinville Hastanesi'nde gerçekleşti. Çoğunluğu Cezayirli hastalardan oluşan bir hastane ortamındaki Blida deneyimi, bir taraftan Saint-Alban'daki devrimci deneyelliği uygulama imkânı vermiş diğer taraftan yeni bir gerçeklikle yüz yüze getirmişti. Blida-Joinville başhekimisi Fanon, bu yeni gerçekliği temelde iki düzeyde anlamaya çalıştı: Kültürel ve toplumsal.

KÜLTÜREL FARKLILIK

Başhekim Fanon, psikiyatri yazı ve notlarında sıklıkla bir meseleyi gündeme getirir: Dil. Aslına bakılırsa, Fanon kendisini Afrika'dan ayırt edip Avrupa'yla özdeşleştiren Antilli dünyasında sosyalleşmişti. Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in dil meselesine ayrılmış ilk bölümünde siyah insanın Fransız diliyle karşılaşması ele alınır. Afrikalı bilincini yükseltmeye çalışan harekete

Fanon: Barikatların Filozofu, Peter Hudis, Çev: Öbrahim Yıldız, 216 syf., Dipnot Yayınları, 2020.

Fanon, ilk kitabındaki 'siyah deri, beyaz maskeler' imgesini oluşturan bu Antilli gerçekliği konusunu, 1955'te Esprit'te çıkan ve sonradan Afrika Devrimine Doğru kitabının içinde yer alan 'Antilliler ve Afrikalılar' makalesinde geliştirir.

destek veren Sartre, siyah şairin Fransız diline burun kıvracağıını beklerken, Fransız gibi Fransızca konuşmaya eğilimli Antilli bunu geçersiz kılar:

"(B)unun nedeni Antilli'nin kendini siyah olarak görmemesidir; o kendini Antilli olarak görür. Zencyse Afrika'da yaşar. Antilli, öznel olarak, zihinsel olarak, bir beyaz gibi davranır" (SDBM, 119).

Fanon, ilk kitabındaki 'siyah deri, beyaz maskeler' imgesini oluşturan bu Antilli gerçekliği konusunu, 1955'te Esprit'te çıkan ve sonradan Afrika Devrimine Doğru kitabının içinde yer alan 'Antilliler ve Afrikalılar' makalesinde geliştirir. Savaş öncesi Antilli, Afrikalı ile kendisi arasında temel bir fark olduğunu düşünür, Afrikalı'yı zenci, kendisini ise Avrupalı olarak görür ve tıpkı Avrupalı gibi Afrikalı'ya karşı bir üstünlük duygusu besler (TAR, 19).

Asimilasyonun kendisini en açık biçimde gösterdiği yer ise Fransızca'dır. Fransız kültürünün egemenliği altında yetişmiş bir Martinikli olan Fanon'un Cezayir'e geldiğinde karşılaştığı ilk sorun Arapça ve Berberi dilini bilmemesiydi. Blida-Joinville başhekimisi Cezayirli hastalarıyla çevirmen aracılığıyla iletişim kurabiliyordu. Bu dolaylı iletişim, başından itibaren (Hegel ve Sartre okumaları aracılığıyla) fenomenolojiyle ilgilenen ve Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) fenomenolojisindeki dilin kültür dünyasının kurucu unsuru olduğu düşüncesine iştirak eden psikiyatr Fanon için büyük bir problemdi:

"Merleau-Ponty'nin dediği gibi, 'bir dili konuşmak, bir kültürün ağırlığını taşımaktır.' Arapça bilmediğimizden, duygusal veya kültürel mira-

Şimdi neden başarısızlığa uğradığımız anlaşılabilir: Koğuş toplantılarının verimli olmadığını söylemiştik. Bunun esas nedeni Arapça konuşmamızdan kaynaklanmaktadır: Biz iki tercüman kullanmak zorundayız (Berberice ve Arapça). Bu tercüman gerekliliği hasta-psikoterapist ilişkisini temelden sarsmaktadır.”

sın ilgi uyandırmaya elverişli unsurlarını da bilmiyorduk” (YÖ, 117).

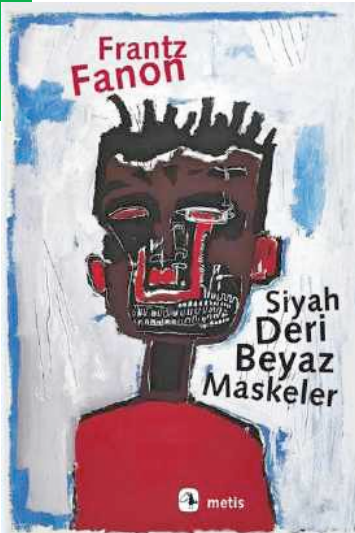
Kurumsal terapi, psikiyatrik fenomenin biçimlendiği toplumsal pratiklere vâkıf olmayı gerektiriyordu. Oysa Fanon bunun başat ögesinden yoksundu:

“Şimdi neden başarısızlığa uğradığımız anlaşılabilir: Koğuş toplantılarının verimli olmadığını söylemiştik. Bunun esas nedeni Arapça konuşmamızdan kaynaklanmaktadır: Biz iki tercüman kullanmak zorundayız (Berberice ve Arapça). Bu tercüman gerekliliği hasta-psikoterapist ilişkisini temelden sarsmaktadır” (YÖ, 116).

Hastaların Avrupalılar ve yerliler olarak ayrıldığı, yerli hastalara psikiyatri bilimiyle temas etmenin önünde yapısal engellerin bulunduğu zor hastane koşullarına, bir de başhekimin dil sorunu eklenince vaziyet iyice güçleşiyordu. Başhekim Fanon, bu zorluklara rağmen zihninde bir süredir tomurcuklanan tasarımı harekete geçirmekten geri kalmaz. Hastanede sosyal ilişkiler kurabilmenin öneminden hareketle, hastalar -onları bir nesneye indirgeyen numaralarla değil- adlarıyla çağrılır, Müslüman ve Hristiyanların dini bayramları coşkuyla kutlanır, sinema etkinlikleri, spor karşılaşmaları ve geziler düzenlenir, zanaat atölyeleri kurulur, bir Mağribi kahvehane açılır. Amaç, Siyah Deri Beyaz Maskeler’deki ‘insan olma’ arzusunu gerçekleştirmektir. Akıl hastalıkları sıklıkla ‘ben’ kavramındaki bir değişiklikle kendisini gösteriyorsa (YÖ, 68), kişinin bütünlüklü bir insan olabilmesi için öznel dünyasını kuran sosyal ilişkilerle bağlantısı sağlam tutulmalıdır.

Fanon Saint-Alban'daki deneyden ilhamla tasarısını hayata geçirmeye çalıştıkça daha önce karşılaşmadığı kültürel sorularla yüz yüze gelir, yüz altmış beş Avrupalı kadın ve iki yüz yirmi Müslüman erkek biçiminde bölünmüş hastanenin Müslüman erkekler kısmında güçlükler devam eder.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

TOPLUMSAL ÖZGÜLLÜK

Fanon Saint-Alban'daki deneyden ilhamla tasarısını hayata geçirmeye çalıştıkça daha önce karşılaşmadığı kültürel sorularla yüz yüze gelir, yüz altmış beş Avrupalı kadın ve iki yüz yirmi Müslüman erkek biçiminde bölünmüş hastanenin Müslüman erkekler kısmında güçlükler devam eder. Asıl sorun, Batılı teknikleri ya da kategorileri diğer koşu da sorgulamadan uygulamaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bu kez yüz yüze geline, dil sorunundan daha geniş bir düzeyde yer alan "Cezayir Müslüman toplumunun özgüllüğü"nü kavrama sorunudur:

"Hangi yargılama bozukluğu bize akıl sağlığını yitirmiş Müslümanların koşusunda Batı'dan ilham alan bir sosyal terapinin mümkün olabileceğini düşündürdü?" (YÖ, 111-112)

Fanon düşüncesindeki kritik geçiş, ancak psikiyatrinin ve düşünürün dönüşümünü bütünlüklü biçimde değerlendiren bir bakış açısıyla ortaya konulabilir. Tosquelles ve Saint-Alban deneyimi ne kadar ilham verici olursa olsun, bugün bildiğimiz 'Üçüncü Dünyanın Marx'ı', Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi başhekimisi Fanon'un daha önce karşılaşmadığı bir ortamın yapısını anlamaya yönelik yoğun arayışından doğmuştur. Ruhsal fenomenlerin toplumsal bağlamı yaklaşımı Blida-Joinville'de karşılaşılan yeni durumun nedenlerinin anlaşılmasına yönlendirilmelidir:

"Kurumlar oluşturabileceğimizi düşünmüş ve bu türden herhangi bir yaklaşımdan önce yerli toplumun organik temellerinin inatçı, somut ve gerçek bir sorgulamasının yapılması gerektiğini"

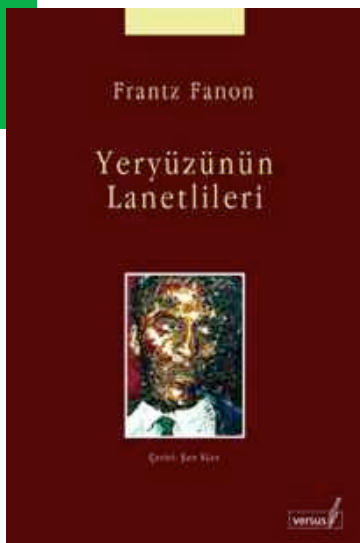
Fanon hâlen Fransız sömürgesindeki bir tıbbi kurumun başındadır. Psikiyatrdan beklenen egemen asimilasyoncu tutumdan, asimilasyonun yerlinin özgüllüğüne kibirli burun kıvrışından eleştirel bir biçimde bahseder.

unutmuştuk (...) Coğrafi, tarihi, kültürel ve toplumsal şartları parantez içine alırsak yapısal bir inceleme nasıl mümkün olabilirdi?” (YÖ, 111)

Görüldüğü gibi, bu sorgulamanın ilk sonucu, toplumsal olana yönelik bir coğrafi kavrayış edinmektir. Bu Fanon’un son çalışmalarında keskin bir biçim alacaktır. Yeryüzünün Lanetlileri’nde şöyle yazar:

“Sömürge dünyası bölümlere ayrılmış bir dünyadır. Bu dünyayı tarif ederken ‘yerli’ kasabalarıyla Avrupalı kasabalarının, ‘yerli’ okullarıyla Avrupalılar için okulların varlığını anımsamak herhalde gereksizdir (...) Gene de bu bölünmenin içine sızarsak, en azından içerdiği kimi kuvvet çizgilerini ortaya koyabilme şansımız olur. Sömürge dünyasına, düzenlenişine, coğrafi yapılanmasına bu yaklaşım, sömürgecilikten kurtulmuş bir toplumun üzerinden yeniden örgütleneyeceği omurgayı tanımlamamızı sağlar. Sömürge dünyası ikiye bölünmüş bir dünyadır (...) Tam bir Aristoteles mantığının kurallarıyla yönetilen bu iki bölge birbirilerini karşılıklı olarak dışlama ilkesine uyarlar.”¹³

Fakat psikiyatr Fanon hâlen Fransız sömürgesindeki bir tıbbi kurumun başındadır. Psikiyatrdan beklenen egemen asimilasyoncu tutumdan, asimilasyonun yerlinin özgüllüğüne kibirli burun kıvrışından eleştirel bir biçimde bahseder. Yapılması gereken, asimilasyonun ötesinde, çabayı yerliden beklemek yerine psikiyatrin kendi bakış açısını değiştirmesidir. Fanon bu aşamada, Kurumsal Psikoterapi’nin verimlerini sosyolojik ve antropolojik bir bakış açısına doğru seferber eder. “Kuzey Afrika’daki toplumsal olguları” kavramak, Marcel Mauss’un sosyoloji

Yeryüzünün Lanetlileri,
Frantz Fanon, Çev: Şen Süer,
314 syf., Versus, 2016.

13- Frantz Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, çev. Şen Süer, Versus, 2007, s. 43-45. (Sonraki atıflarda “YL, sayfa no”).

Başhekim Fanon, toplumsal biçimleri incelemeye yöneldiğinde sonradan kendisiyle özdeşleşecek bir çözümlene yavaş yavaş gün yüzüne çıkar. “Fransa’nın Cezayir’e yerleşmesi” mülkiyet rejiminin değişmesine ve sosyal sınıfların yeniden biçimlenmesine neden olur.

çalışması için öngördüğü bütünselliği uygulamakla mümkündür. Biyolojik ve psikolojik olan sosyolojik olgularla ilişkisel bir biçimde ele alınacak, çağdaş sosyoloji ve antropolojideki bir takım yaklaşımlar çalışmaya dahil edilecektir:

“Sosyoterapi ancak toplumsal morfoloji ve toplumsallaşma biçimleri dikkate alındığında mümkün olabilirdi” (YÖ, 113).

Başhekim Fanon, toplumsal biçimleri incelemeye yöneldiğinde sonradan kendisiyle özdeşleşecek bir çözümlene yavaş yavaş gün yüzüne çıkar. “Fransa’nın Cezayir’e yerleşmesi” mülkiyet rejiminin değişmesine ve sosyal sınıfların yeniden biçimlenmesine neden olur. Büyük toprak mülkiyetinin gelişmesi köylünün topraksız kalmasına yol açarak yoğun bir işsiz kitleyi yaratır, kentlere akın eden kitlelerden proleterya ve lümpen proleterya doğar. Kuzey Afrika toplumunda göçebeliliğin çöküşü ve yarı göçebeliliğin kademeli olarak canlanması bu süreçte meydana gelir. Göçebelikle birlikte var olan geleneksel otorite yapıları ve grup bütünleşmesi ortadan kalkar. Göçebelerin yerini proleterya ve lümpen proleterya alırken psikiyatri hastanelerini dolduran kentsel banliyö bölgeleri belirir. İçinde bulunduğu toplumu anlamaya çalışan psikiyatr, sosyoloji notlarında Mağrip şehirleri ve köyleri arasındaki tezettan da söz eder. Avrupalı nüfusun egemen olduğu Mağrip şehirlerinde Batılı yaşam tarzı hüküm sürerken köyler geleneksel ve organik bir yaşam tarzını paylaşırlar. Yeryüzünün Lanetlileri’nde daha derinleştirilecek bir sosyo-politik olgu olan köy-kent, geleneksellik-Batıcılık gibi karşıtlıklar bu sosyoloji notlarında hâkim izleklerdendir. Batılı evrensel ve soyut zaman deneyimine sahip olmayan geniş bir kitle söz konusudur (YÖ, 127). Kentlerin banliyölerinde yoğunlaşan lümpen proleterya

Fanon Cezayir toplumunun özgüllüğünü kavramaya çalışırken sorunsal dil farklılığından toplumsal yapılara doğru genişletir. Analitik olarak kültürel farklılıktan toplumsal biçimler düzeyine geçişten söz edebiliriz.

“kendine özgü mantığı”yla “kentnin güvenliğine ciddi bir tehdit” oluşturarak sömürgeci düzenin karşıtlıklarına meydan okur. Bütün bu gelişmeler, sömürgecinin ve “yerli” milliyetçi partilerin kavrayamadığı bir dinamik sergiler:

“(S)ömürge tahakkümünün tam göbeğinde telafisi imkânsız bir çürüme ve kangren işareti haline gelirler. Böylece pezevenkler, haytalar, işsizler ve çocuk suçlular, kendileriyle ilişki kurulduğunda ellerinde ne varsa kurtuluş mücadelesine verir ve güçlü kuvvetli işçiler gibi kendilerini davaya adarlar. Bu boş gezenin boş kalfaları, bu ikinci sınıf yurttaşlar, önem taşıyan militan eylemleriyle ulusun bağına dönmenin yolunu bulurlar” (YÖ, 131-132).

Fanon Cezayir toplumunun özgüllüğünü kavramaya çalışırken sorunsal dil farklılığından toplumsal yapılara doğru genişletir. Analitik olarak kültürel farklılıktan toplumsal biçimler düzeyine geçişten söz edebiliriz. Kültürü bir süper kategori olarak sabitleyen kültürelci yaklaşım Fanon düşüncesi açısından kabul edilemezdir. Siyah Deri, Beyaz Maskeler’in sonuç bölümünde şöyle yazar:

“Bir Çinhintli kendine özgü bir kültür keşfettiği için ayaklanmamıştır: ‘Yalnızca’ birçok bakımdan artık soluk alamadığı için ayaklanmıştır” (SDBM, 179).

Son olarak, Fanon’a göre Cezayir toplumunun özgüllüğü aynı zamanda deliliğe yönelik farklı tutumlarda takip edilebilir. Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi başhekimisi bir sosyolog-antropolog yaklaşımıyla akıl hastalığına yönelik tepkilerin farklılığını irdeler. Cezayir’de akıl hastalığının geleneksel ve kutsal bir aurası var-

Psikiyatr Fanon'un sömürgecilik çözümlemesine yönelik Cezayir'deki suçluluk tutumları analizinde kendisini gösterir.

dır. Batılı, akıl hastalığını öznel bir felaket olarak algıladığından, hastayı kendi söz ve edimlerinden sorumlu tutar. Bunun sonucunda hasta kapatılır ve denetim altına alınır. Mağripli ise, delilik hakkında bambaşka bir anlayışa sahiptir. Akıl hastalığı iradeye atfedilmediğinden öznel sorumluluk görece hafifler. Hasta gruptan dışlanmaz. Hastanın öznel bir yıkımla karşılaştığını farz eden Batılı anlayışın aksine, hastalığın dışarıdan geldiği varsayıldığından benliği zedelediği düşünülür. Böylece Mağribî hasta sosyal ilişkilerini korur, dışlayıcı bir damga yemek yerine “her şeye rağmen bir insan olarak kalır” (YÖ, 166).

CEZAYİR'DE BİR DEVRİMCİ

Bu farklılıklar her durumda sömürgeciliğin sonucu olmadıklarından yapıyı sorgulama neticesine yol açmazlar. Psikiyatr Fanon'un sömürgecilik çözümlemesine yönelik Cezayir'deki suçluluk tutumları analizinde kendisini gösterir. ‘Kuzey Afrika’da İtiraf Tavırları’ başlıklı çalışma bizi sömürge toplumunun kalbine götürür. Genel olarak bakıldığında, vaka incelemesinden çıkan sonuç Cezayirli'nin suçunu inkâr ettiği gerçeğidir. Cezayir'e sömürge idaresi tarafından (dışarıdan) atanan (psikiyatr, hukukçu, polis vd.) uzman kendisini suçunu genellikle bütünüyle inkâr eden sanık karşısında bulduğunda şaşkınlığa kapılır:

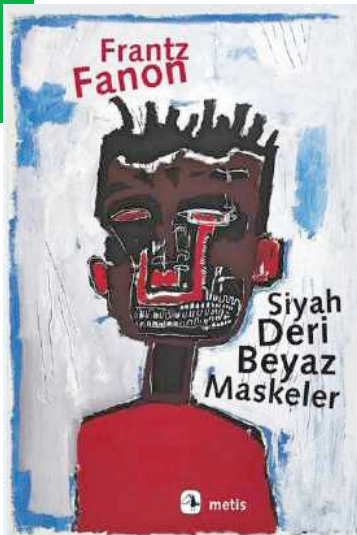
“Eylemin sorumluluğunu alma, cezayı bireysel olarak kabul etme, mahkûmiyete, hatta suçluluğa onay tümüyle eksiktir. Suçlunun gerçekliği uzman tarafından anlaşılamaz” (YÖ, 157).

Anlamlandırma rejimi krize girdiğinde sömürgecinin cevabı hazırdır: Sanık yalancıdır.

İtiraf konusuyla sömürge toplumuna eyleme biçim veren yapısal bağlam olarak ışık tutulur. İtirafın biri ahlâki, diğeri yurttaşlıkla ilgili iki kutbu bulunmaktadır. Bunlardan ilki samimiyetle ilgilidir. Fakat yapısal koşulların peşine düşen Fanon bunu yeterli bulmaz.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

'Yalancı Kuzey Afrikalı' kendisinden önceki yerleşik ('tembel ya da sinsi Kuzey Afrikalı' türünden) bir göstergeler rejiminden türetilmiştir. Fakat başhekim için asıl önemli olan "eylemin deneyimi, gerekçeleri ve bu eylemin aşmaya çalıştığı çatışma"dır. Eylemin hakikati, itiraf tutumunun hangi çatışmayı ya da çelişkiyi aşmaya çalıştığı incelenirse anlaşılacaktır. Bu da eylemi kendisinden daha büyük ve yapısal bir zemine yerleştirerek kavramak anlamına gelir.

İtiraf konusuyla sömürge toplumuna eyleme biçim veren yapısal bağlam olarak ışık tutulur. İtirafın biri ahlâki, diğeri yurttaşlıkla ilgili iki kutbu bulunmaktadır. Bunlardan ilki samimiyetle ilgilidir. Fakat yapısal koşulların peşine düşen Fanon bunu yeterli bulmaz. Yurttaşlıkla ilgili diğer kutba odaklanır. İtiraf, modern siyaset teorisinde Thomas Hobbes'tan (1588-1679) itibaren toplum sözleşmesinin onaylanmasıyla yakından ilişkilidir. Toplum sözleşmesi toplumun türdeşliğine ve onaylanacak değerler hakkında asgari bir uzlaşmaya dayanır. Keza farklı bir ekolden gelen Henri Bergson da, Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağında Raskolnikov'un itirafını toplumsal gruba yeniden dahil oluşla ilişkilendirir. Oysa sömürge toplumunda uyum ve değerler uzlaşması ya da normatif olarak yeniden dahil olunması gereken bir toplum söz konusu mudur? Bunun için, suçlunun itiraf öncesinde kendisini toplumsal sözleşmeye bağlı hissetmesi gerekir(di). Cezayirli'nin olası itirafı, sömürge toplumundaki 'sözleşme'yi kabul etmek demektir. Bu nedenle Cezayirli, inkâr tutumunda ya sözleşmeye bağlılığının bulunmamasından dolayı bir eylemde bulunur ya da baskı altında gerçekleştirilmiş ve tahakküm içeren bir sözleşmeye örtük bir biçimde direnir. O halde, Cezayirli'nin eyleminin hakikatini anlamanın esas yolu, bu eylemi soyut modern toplum tasavvuru-

Cezayir'deki etkin devrimci eylemin başlangıcından önce yayımlanan *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'in (1952) bu çözümlemenin yolunu açtığını söyleyebiliriz. Kitapta Freud, Adler ve Jung'un kuramlarının zencinin 'psikopatolojisi'ni anlamaktan uzak olduğu gösterilir.

Yeryüzünün Lanetlileri,
Frantz Fanon, Çev: Şen Süer,
314 syf., Versus, 2016.

ru ve toplumsal sözleşme anlayışıyla değil sömürge toplumu bağlamında düşünerek analiz etmektir.

Fanon'un bu çözümlenmeleri Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi ile temas kurduğu dönemde (Eylül 1955) yaptığını belirtmeli. Psikiyatriden devrime doğru yöneliş aşamalı olarak gerçekleşmektedir. İtiraf üzerine yazısıyla aşağı yukarı aynı dönemde (Yaz, 1955) kaleme aldığı 'Etnopsikiyatri Düşünceleri'nde Kuzey Afrika 'uzman'ının anlayışsızlığı ya da asimilasyon refleksi yerini 'ırkçılık'a bırakır:

“Mağrip'te yaşayan insanların kurbanı, sessiz tanığı ya da iştirakçisi olmaları sebebiyle iyi bildikleri bu ırkçılık 'bilimselliğiyle' ünlenmiş zihinlere dahi sızıyor” (YÖ, 151).

Bir geri dönüşle, Cezayir'deki etkin devrimci eylemin başlangıcından önce yayımlanan *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'in (1952) bu çözümlemenin yolunu açtığını söyleyebiliriz. Kitapta Freud, Adler ve Jung'un kuramlarının zencinin 'psikopatolojisi'ni anlamaktan uzak olduğu gösterilir. Hakkında asırlara dayanan sömürgecilik söylemleri tarafından oluşturulmuş 'zenci miti'nin siyahın 'sahici bir yabancılaşma'sına nasıl neden olduğu açıklanır. Burada önemli olan, çözümlemenin psikiyatrik gözlemler ve vaka incelemelerine dayanmasıdır. Fanon siyah varoluşunu indirgeyen zenci mitini aydınlatmaya çalışırken bu gözlemleri ve vaka incelemelerini özellikle öne çıkarır. Düşünür Fanon ilk kitabından son kitabına kadar psikiyatr Fanon'la el ele gelişmiştir. Keza ilk kitabının Césaire'in Sömürgecilik Üstüne Konuşma'sından aldığı epigrafındaki anahtar terim “aşağılık kompleksi”ne “maruz kalmış milyonlarca insan”dır: “İçlerine ustalıkla korku, aşağılık kompleksi,

Fanon, psikiyatri literatüründeki ırkçılık ve Kuzey Afrika'daki itiraf tavırları sorunlarını ele aldıktan sonra, Mağribi Müslümanın delilik karşısındaki tutumlarını ve Müslüman kadınların algı ve hayal gücü sosyolojisini inceleyen yazılar kaleme alır. Bu arada 1954'te başlayan Cezayir Savaşı'nın içinde ve yaklaşık iki yıldır Cezayir Kurtuluş Hareketi'yle temas halindedir.

ürperiş, boyun eğiş, umutsuzluk, uşaklık aşılannmış milyonlarca insandan söz ediyorum” (SDBM, 9). Fanon'un ki de sömürgecilik üzerine bir konuşmadır fakat sömürgeleştirilenin yabancılaşmasını aşmaya çalışan bir psikiyatrin çözümlmelerine dayanmaktadır.

Fanon, psikiyatri literatüründeki ırkçılık ve Kuzey Afrika'daki itiraf tavırları sorunlarını ele aldıktan sonra, Mağribi Müslümanın delilik karşısındaki tutumlarını ve Müslüman kadınların algı ve hayal gücü sosyolojisini inceleyen yazılar kaleme alır. Bu arada 1954'te başlayan Cezayir Savaşı'nın içinde ve yaklaşık iki yıldır Cezayir Kurtuluş Hareketi'yle temas halindedir. Sömürgeci Fransa'nın Cezayir'de gerçekleştirdiği büyük katliamlar günden güne artmaktayken Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi Servis Başhekim i Fanon'un yabancılaşmaya son verme görevinin yapısal bir çıkmazda olduğu gitgide daha iyi anlaşılacaktır. Başhekim, Aralık 1956'da Fransız kuvvetlerinin Blida'nın Glacieres semtinde yaşayan tüm sivilleri katlettiği (YÖ, 273) bir zaman aralığında Fransız sömürge makamlarına yazdığı bir mektupla görevinden istifa eder. Mektupta sömürge koşullarında yabancılaşmanın üstesinden gelinemeyeceği düşüncesi kendisini hissettirir:

“Eğer psikiyatri insanın kendi çevresine yabancılaşmasına izin vermeme iddiasındaki tıbbi uygulamalar bütünüyse, kendi ülkesine tamamen yabancılaşmış Arap'ın, mutlak bir benlik yitimi yaşadığını söylemeliyim (...) Toplumsal bir yapının işlevi, insani kaygıyla bütünleşebilen kurumlar kurabilmektir” (YÖ, 176).

Gerek Fanon'un Cezayir'de üç senedir yaptığı psikiyatrik çalışmalardan çıkardığı sonuçlar gerekse palazlanan emperyalist şiddetin vahşet

Sömürgeciliğin yapısına içkin bu karşılıksızlık Fanon'un sonraki çalışmalarında merkezi önemini sürdürecektir.

boyutlarına ulaşması durumun sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur. Cezayir'i kana bulayan güncel olaylar, sorunun bir kaza ya da mekanizmadaki geçici bir arıza olmadığını, yapısal bir nitelik taşıdığını açıkça göstermektedir (YÖ, 176) Fanon'un istifasından sadece 6 ay sonra, bu kez Cezayir'in Tilimsan'ında bütün şehir bombalanacaktır (YÖ, 273).

Aslına bakılırsa, Fanon'un istifasına yol açan yapısal nedenler, Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in son bölümündeki 'Zenci ve Hegel' başlığında Hegel'in kuramı sömürge toplumu açısından irdelenirken ipuçlarını vermişti. Hegel'in fenomenolojisinde merkezde yer alan diyalektik karşılıklılık sömürge koşullarında bulunmaz. Diyalektik fenomenoloji, kendinin bilincinin tanınan bir şey olarak var olduğunu, kişinin ancak başkası tarafından tanındığında bütünsel bir insan olabileceğini söylese de karşılıklılık sömürge tarihsel-toplumsal koşulları tarafından sürekli ortadan kaldırılır:

"Hegel'de karşılıklılık vardır, buradaysa efendi kölenin bilinciyle alay eder. Onun kendisini tanımamasını değil, çalışmasını ister" (SDBM, 173).

Sömürgeciliğin yapısına içkin bu karşılıksızlık Fanon'un sonraki çalışmalarında merkezi önemini sürdürecektir. Örneğin, 1959-1960'ta Tunus'taki Yüksek Öğrenim Enstitüsü'nde verdiği toplumsal psikopatoloji derslerinde 'ırkçılık sorunu' yeniden 'karşılaşma sorunu'yla kesişir:

"(B)ir siyahi bir beyazla ne ölçüde karşı karşıya gelebilir?" (YÖ, 239) Fanon burada Hegel'in karşılıklılığa dayanan fenomenolojisinin sömürge toplumundan sonra bu kez de ayrımcı Amerikan toplumunu anlamak açısından yetersizliğini göstermektedir. (16)

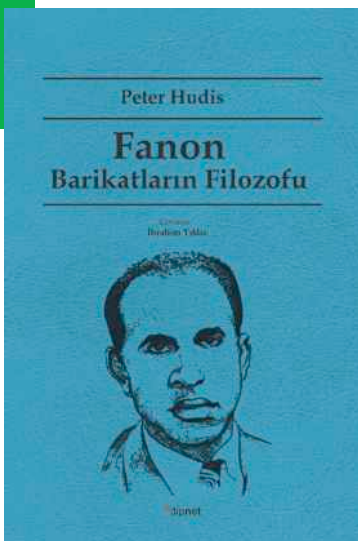

Yeryüzünün Lanetlileri'nde (1961) bütün bilimsel birikim yeniden işlenir, hem de o dönemde tedavisi neredeyse imkânsız bir hastalığa yakalanmış ve masasındakinin son eseri olduğunu bilen bir yazar tarafından.

YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ'NİN PSİKİYATRİSİ

Cezayir'deki sömürge valisine istifa mektubunu gönderdikten kısa bir süre sonra sınır dışı edilen Fanon, sürgündeki Cezayir Kurtuluş Hareketi üyelerinin toplandığı merkezlerden biri haline gelen Tunus'a geçer. Ocak 1957'de Tunus'a varduktan sonra takma isimle Manouba Hastanesi'nde psikiyatr olarak çalışır, ardından Charles-Nicolle Hastanesi'nde Gündüz Psikiyatri Merkezi'ni kurar. Siyasi devrimci Fanon'un bu dönemde kurtuluş hareketinin yayın organı El-Moudjahid gazetesindeki yayın kurulu üyeliği, yazarlığı, Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti tarafından atandığı çeşitli siyasi-diplomatik görevler (delegasyonluk, elçilik, siyasi konferanslar) ve kaleme aldığı siyasi yazılar bazı yorumcuların psikiyatri boyutunu gözden çıkarmasına neden olmuştur. Oysa Fanon doktora tezi ve Siyah Deri, Beyaz Maskeler'de başladığı psikiyatrik çalışmasına sonuna kadar devam etmiştir. Tunus'ta çeşitli hastanelerde görev yapan psikiyatr Fanon, bir yandan da geleneksel psikiyatride mekanik nedenlerle incelenen ajitasyon olgusunun diyalektik olarak anlaşılması, bir yaşantı olarak ve toplumsal bağlama yerleştirilerek incelenmesi gerektiğini ileri sürdüğü bir yazı kaleme alır (1957), psikiyatride gündüz hasta bakımı üzerinde çalışarak (1959) psikiyatrik uygulamada yenilikçiliğe devam eder, Tunus'ta yüksek öğrenim kurumlarında toplumsal psikopatoloji üzerine dersler verir (1959-1960).

Yeryüzünün Lanetlileri'nde (1961) bütün bu bilimsel birikim yeniden işlenir, hem de o dönemde tedavisi neredeyse imkânsız bir hastalığa yakalanmış ve masasındakinin son eseri olduğunu bilen bir yazar tarafından. Altmış sayfalık beşinci bölümde psikiyatri vaka çalışması arı vermeden devam etmektedir: 'Sömürge Savaşı ve Zihinsel Bozukluklar.' Psikiyatr Fanon, bölümün başında hem söz konusu çalışmanın aksamadan devam ettiğini teyit eder hem de önceki

Fanon: Barikatların Filozofu, Peter Hudis, Çev: Oİbrahim Yıldız, 216 syf., Dipnot Yayınları, 2020.

bölümlerde saplanıp kalan okura dikkat çekici bir biçimde sesini son kez duyurmaya çalışır:

“Belki de okur bu psikiyatrik notları böyle bir kitapta yersiz ve zamansız bulacak, ama bu konuda yapabileceğimiz bir şey yok” (YL, 245).

Psikiyatr Fanon burada bilimsel psikiyatri çalışmasını sürdürmenin gerekçelerini sunan bir tonda konuşur, sömürgeciliğin özü gereği psikiyatri hastaneleri için uygun ortamı zaten yarattığını söyleyerek devam eder. ‘Sömürge Savaşı ve Zihinsel Bozukluklar’da (‘karısına tecavüz edilmesinden sonra bir Cezayirli’de görülen iktidarsızlık’ ve ‘katliamdan sağ kurtulan kişide görülen rastgele öldürme güdüsü’ gibi) ağır reaksiyoner bozukluklardan, (22 yaşındaki genç bir Cezayirli’de ‘terörist faaliyet’ kılıfı altında intihara yatkınlık ve paranoid hezeyanlar gibi) Cezayir Savaşı’nın yol açtığı başka vakalara, rahatsızlıkları sömürge idaresinin sistematik işkence uygulamaları sırasında ya da hemen sonrasında ortaya çıkan ağır hastalarda karşılaşılan psikiyatrik semptomlara ve psikosomatik rahatsızlıklara onlarca vakayı ele alıp çözümler.

Bölüm, ‘Kuzey Afrikalı’ da Suç İşleme Güdüsünden Ulusal Kurtuluş Savaşı’na başlığı altında eski bir konuya geri dönerek sona yaklaşır. İtiraf sorunuyla yakından ilişkili suç sorunu yeniden gözden geçirilir. ‘Zenci miti’ndeki siyahı insanlıktan çıkararak izleğe benzer bir işleyişe sahip olan Kuzey Afrikalı üzerindeki sömürgeci söylemi, Cezayirli’nin bir suçlu olarak doğduğunu iddia ediyordu. Tembel, (itiraf sorunsalında gördüğümüz gibi) doğuştan yalancı, doğuştan hırsız ve doğuştan suçlu Cezayir halkı söylemi, istisna olarak kabul edilebilecek birkaç ırkçının hezeyan dolu fikirleri de değildi, Fanon’a göre, yirmiden fazla üniversitede ‘bilimsel’ bilgi olarak okutuluyordu. Fanon burada psikiyatrik fenomenlerin toplumsal bağlamını incelerken

Belki de okur bu psikiyatrik notları böyle bir kitapta yersiz ve zamansız bulacak, ama bu konuda yapabileceğimiz bir şey yok”

Çok genç yaşta vefat eden Frantz Fanon bir psikiyatr olarak çözümlemesine devam etmiş olabilseydi, çalışmasının nasıl bir nitelik kazanacağı merak konusudur. Şüphesiz, bilimsel incelemeden getirdiği birikim, bir düşünür olarak Fanon'u salt spekülasyona düşmekten kurtarmış, sömürgecilik eleştirisini somutlaştırarak düşüncesine diyalektik bir karakter kazandırmıştır.

yaptığına benzer bir biçimde, Cezayir halkının özü olarak etiketlenen suçluluğu sosyo-politik bağlama yerleştirir. Cezayir kurtuluş mücadelesinin başlangıcından itibaren bakıldığında Cezayirli'ye doğası olarak atfedilen sıradan suçlarda gözle görülür bir azalma söz konusudur: “Ulusal mücadele bütün öfkeyi kanalize etmiş ve bütün duygusal tepkiyi millileştirmiş görünüyor.” O halde, Fanon'un Siyah Deri, Beyaz Maskeler'de 'Zenci miti'ne karşı çıkışı Yeryüzünün Lanetlileri'nde sömürgeci tarafından belirlenmiş Cezayirli'nin psikolojik doğasının irdelemesinde kendisini son kez gösterir.

Çok genç yaşta vefat eden Frantz Fanon bir psikiyatr olarak çözümlemesine devam etmiş olabilseydi, çalışmasının nasıl bir nitelik kazanacağı merak konusudur. Şüphesiz, bilimsel incelemeden getirdiği birikim, bir düşünür olarak Fanon'u salt spekülasyona düşmekten kurtarmış, sömürgecilik eleştirisini somutlaştırarak düşüncesine diyalektik bir karakter kazandırmıştır. Siyah Deri, Beyaz Maskeler'in son cümlesinde Fanon şöyle der: “Son duam: Ey bedenim, beni sorgulayan bir insan kıl daima!”. Bu sorgulayan insan hep iki yönlü olmuştur. Fanon'un psikiyatr ile siyasi devrimci kimlikleri eleştirel bir teoriye ve mücadeleye rehberlik etmeye devam ediyor. Ayrımcılık ve ırkçılığın varlığını sürdürdüğü dünyamızda bu ilhama hâlen yakıcı bir biçimde ihtiyaç duymuyor muyuz?

Fanon'un “Kuzey Afrikalı Sendromu” başlıklı ilk makalesi L'Esprit dergisinde yayımlanmıştı (Şubat 1952). Bu makale Fanon'un ölümünden sonra yayımlanan Afrika Devrimine Doğru (1964) kitabında yer almıştır. Bkz. Frantz Fanon, “The ‘North African Syndrome’”, Toward the African Revolution, çev. Haakon Chevalier, Grove, 1967, s. 3-16. (Sonraki atıflarda ana metinde “TAR, sayfa no”)

Frantz Fanon: Yaşamı ve düşünceyi kesiştirmek

Peter Hudis'in, 'Fanon
'Barikatların Filozofu'
adlı kitabı, İbrahim Yıldız
tarafından çevrilerek,
Dipnot Yayınları tarafından
basıldı. Kitap, Fanon'un
çocukluğundan itibaren
yaşamına bakmamızı
sağlarken, düşünürün
fikirlerinin oluşum
süreçlerini de aşama aşama
takip edebiliyoruz.

emek erez

Frantz Fanon'un sömürgecilikten kurtuluş bağlamında kurduğu; “Biz isyan ederken bunu belli bir kültür adına yapmıyoruz. Birçok nedenin yanı sıra, artık nefes alamadığımız için yapıyoruz” cümlesindeki, “nefes alamama” bugün dünyayı dert eden her insanın kendisini ifade edebilmek için kullandığı bir slogan hâline gelmiş durumda.

Dünya belirsiz bir yere doğru gidiyor. Avrupa Sömürgeciliği şeklen sona ermiş gibi görünse de sömürgeci pratikler belki çok daha sinsi devam ediyor. Başka'nın bedenini değersizleştiren politikalar, ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının gözle görünür bir şekilde artması, popülist politikacıların bunu besleyen söylemleri, insanlar arasındaki bağların gittikçe aşınması, ortaklıklar ihtimâlinin yukarıdakilerin düşmanlaştıran politikalarıyla zayıflaması gibi sıralayabileceğimiz pek çok unsur, dünyanın içinde bulunduğu durumun sadece bir kısmını anlatmaya yetiyor. Çok sık şunu duyuyoruz birbirimizden, “nefes alamıyoruz.”

Frantz Fanon'un sömürgecilikten kurtuluş bağlamında kurduğu; “Biz isyan ederken bunu belli bir kültür adına yapmıyoruz. Birçok nedenin yanı sıra, artık nefes alamadığımız için yapıyoruz” cümlesindeki, “nefes alamama” bugün dünyayı dert eden her insanın kendisini ifade edebilmek için kullandığı bir slogan hâline gelmiş durumda. ABD'de polis tarafından katledilen George Floyd'un da son cümlesi, “nefes alamıyorum” olmuştu hatırlarsak ki sonraki eylemlerde Fanon'un bahsettiğimiz cümlesinin yankısını duyduk âdeta. Dünya insanın nefes alamadığı bir noktada, tekrar, tekrar, tekrar... Ve bu sadece insanın nefes alamadığı bir dünya değil, onun üzerinde yaşayan tüm canlıları etkiliyor.

YAŞAM DENEYİMİNDEN ESERLERİNE FANON

Böyle bir zamanda yaşarken, Fanon düşüncesi bize ne söyleyebilir? Onun yaşamıyla kesişen fikirleri üzerine düşünmek bize nasıl yol gösterici olabilir? Bu anlamda üzerine düşünebileceğimiz, Frantz Fanon'un yaşamının ve düşüncesinin bir

Fanon'un annesi Eléanore Médéric ve babası Casimir Fanon, Atlantik kıyısındaki bir köyde doğup büyürler ve 1920'lerin başında on yedinci yüzyıldan beri Fransız sömürgesi olan, Martinik'e taşınırlar. Frantz Fanon 20 Temmuz 1925'te bu kentte doğar ve gençlik yıllarını burada geçirir.

arada sunulduğu, Peter Hudis'in, "Fanon 'Barikatların Filozofu'" adlı kitabı, İbrahim Yıldız tarafından çevrilerek, Dipnot Yayınları tarafından basıldı. Kitap, Fanon'un çocukluğundan itibaren yaşamına bakmamızı sağlarken, düşünürün fikirlerinin oluşum süreçlerini de aşama aşama takip edebiliyoruz. Metin bizi, yazarın kendi varoluşunu fark edişinden, hayata ve düşüncesine dair yön değiştirmelerine, başka düşünürlerle ilişki ve etkileşimlerine, eleştirildiği ve eleştirdiği yönlere kadar pek çok ayrıntıyla karşı karşıya getiriyor. Ayrıca, düşünürün eserleri kitapta tek tek ele alınıyor. Bu metinlerin, nasıl ortaya çıktığı, hangi düşüncelerden beslendiği, Fanon'un yaşam tecrübesiyle kesişen noktaları, yıllar içinde değişen fikirleri nedenleriyle birlikte gösteriliyor. Böylece, Çocuk Fanon'dan, devrimci Fanon'a giden zorlu ve sapmaları olan yolda, onun yaşamına dair ayrıntılara rastlarken, onun çok tartışılan; 'şiddet', 'yeni hümanizma', 'sömürgecilik', 'tikel ve evrensel', 'karşılıklı tanınmalar dünyası', Marksizmle kesişen ve ayrışan noktalar gibi konular üzerine düşünebiliyoruz. Kısacası hem Fanon'u insan olarak tanıyor hem de fikirlerinin şimdiki dünya için ne söyleyebileceğine bakma şansı buluyoruz.

MARTİNİK GÜNLERİ

Fanon'un annesi Eléanore Médéric ve babası Casimir Fanon, Atlantik kıyısındaki bir köyde doğup büyürler ve 1920'lerin başında on yedinci yüzyıldan beri Fransız sömürgesi olan, Martinik'e taşınırlar. Frantz Fanon 20 Temmuz 1925'te bu kentte doğar ve gençlik yıllarını burada geçirir. Çocukluğunda Fanon başka sömürgelerde olduğu gibi ırkçılık ve ayrımcılığın belirgin olduğu bir toplulukta bulunmamıştır. Ancak 1948'de kölelik kaldırılrsa da siyahların ezilen konumunun da devam ettiği bir yerdir Martinik. Buna rağmen bu bölgede yaşayan siyahlar İkinci Dünya Savaşı'na kadar kendilerini

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Fanon ırkçılıkla ilgili meseleyi kökünden kavramak amacıyla felsefeye yöneliyor. Sartre'ın metinleriyle de yolu bu dönemde kesişiyor. Düşüncesinin oluşumunda Sartre'dan yararlansa da Fanon için öncelik teori ne olursa olsun, onun siyah beden deneyimini ne kadar içerdiği veya içermediğine göre belirleniyor.

siyah olarak görmemişlerdir. Fanon, böyle bir ortamda yaşama başlamıştır, kitapta da bahsedildiği gibi, sonraki zamanlarda kişisel yaşamından çok bahsetmediği için bu konudaki bilgiler sınırlıdır. Ama Fanon'un siyah olmaya dair ilk soruları sormaya başlaması da burada başlamıştır kitapta şöyle anlatılıyor: “On yaşındayken, 1935 yılında, bir okul gezisinde Victor Schoelcher anıtını ziyaret etmesi onun tüm yaşamını değiştiren bir deneyim oldu. Schoelcher Fransız sömürgelerinde köleliği ilga eden 27 Nisan 1948 tarihli kararnamenin müellifi beyaz bir Abolisyonistti. Fanon'un beyninde o an, niçin “özgürlüklerine kavuşturulan” kölelerin değil de Schoelcher'in onore edildiği düşüncesi şimşek gibi çaktı.” Siyahlar sözde özgürleştirilmişti ama beyazlar üzerinden tanımlanıyorlar ve görünmez kalmaya devam ediyorlardı. Fanon, bundan sonra daha eleştirel bakan bir zihin hâline geliyor. Bu onun için bir şok anı olarak tanımlanabilir. Meslektaşısı Alice Cherki sonraları bu konuda şöyle söylüyor: “Bize öğrettikleri tarihin inkara dayandığını, şeylerin düzeninin (bize sunulan şekliyle) yalandan başka bir şey olmadığını ilk kez o zaman gördüm. Gene oyun oynamaya, spor karşılaşmalarında yer almaya ve sinemaya gitmeye devam ettim, ama her şey değişmişti. Maymunun gözü açılmıştı artık.” Fanon'un da siyah bedeninin anlamıyla ilk karşılaşmasıydı bu ve onun da gözü açılmıştı belki sıradan hayatına devam etmişti ama ayrıntıları artık daha iyi görebiliyordu. Özellikle İkinci Dünya Savaşı Martinik'te yaşayan siyahlar için kendi varlıklarının farkına varmak gibi bir anlam taşıyor ve bu sonraları Fanon'un da başlangıçta etkilendiği 'zencilik' adını alacak düşünsel ve edebi bir devrime dönüşüyor.

SİY AHLARIN DENEYİMİNİ ÖNCELEMEK

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Fanon ırkçılıkla ilgili meseleyi kökünden kavramak ama-

Düşüncesinin oluşumunda Sartre'dan yararlı olsa da Fanon için öncelik teori ne olursa olsun, onun siyah bedeninin deneyimini ne kadar içerdiği veya içermediğine göre belirleniyor. Örneğin: "Fanon'un sömürgeciliğin sömürgeleştirilmiş öznenin varoluşunu şekillendirdiği yönündeki kavrayışını" formüle etmesinde Sartre düşüncesinin rolü büyükse de, "ontoloji" fikri konusunda ona katılmaz.

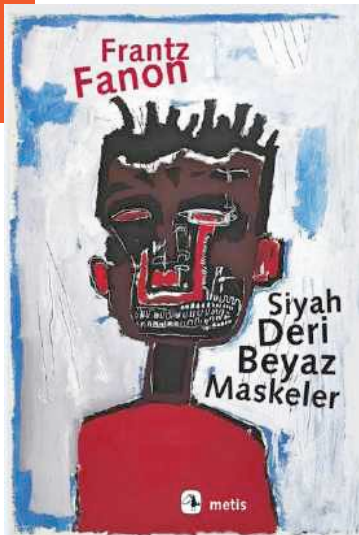
cıyla felsefeye yöneliyor. Sartre'ın metinleriyle de yolu bu dönemde kesişiyor. Düşüncesinin oluşumunda Sartre'dan yararlı olsa da Fanon için öncelik teori ne olursa olsun, onun siyah bedeninin deneyimini ne kadar içerdiği veya içermediğine göre belirleniyor. Örneğin: "Fanon'un sömürgeciliğin sömürgeleştirilmiş öznenin varoluşunu şekillendirdiği yönündeki kavrayışını" formüle etmesinde Sartre düşüncesinin rolü büyükse de, "ontoloji" fikri konusunda ona katılmaz. Çünkü Sartre, öznel arası ortaklık olasılığını ilkesel olarak reddeder. Fanon'a göre; "Ontoloji siyah insanın varlığını anlamamıza imkân vermez çünkü yaşanmış deneyimi göz ardı eder." Freud düşüncesine mesafeli tavır almasında da yine benzer bir yan tespit edebiliriz. Elbette Fanon bu düşünürlerin fikirlerini dışlamaz ancak onun ilgilendiği mesele daha çok bir teorisinin siyahların yaşam deneyimiyle ne kadar ilişkilenebildiğidir. Kitapta, Fanon'un Freud düşüncesi hakkındaki fikirlerinden şöyle bahsediliyor: "Fanon, birçok psikişik hastalığın ailevi varoluşun çelişkileriyle bağlantılı olduğunu kabul eder. Ona göre Avrupa toplumunda 'aile yapısı ile ulusal yapı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır... Aile yaşamı ile ulusun yaşamı bir orantısızlık yoktur.' Her halde de baba figürü baskındır. Ne ki Fanon Freud'un (Lacan, Jung, Adler gibi psikanaliz geleneğinin diğer simalarının da) düşüncelerine karşı eleştirel bir tavır alır çünkü onların yaklaşımı, düşünür kalırsa, siyah insanın yaşanmış deneyimini hesaba katmamaktadır." Siyah bedeninin yaşam deneyimi, Fanon düşüncesinin sonucu değil sebebidir. Bu nedenle o, teorisini oluştururken, felsefe, psikoloji, edebiyat metinlerini dışlamaz ama siyah insanların yaşam tecrübesiyle kesiştirebilmek ve bu açıdan teoriyi işlevselleştirebilmek onun asıl amacıdır. Metinde yazarın eserlerinin oluşum süreçlerinde, etkilendiği isimlerin metinleriyle kurduğu diyalogda, bunun izine rastlayabileceğimiz başka örneklerin de olduğunu ekleyelim.

Fanon, “aklını insanlar arasında ilişki kurmaya, bütün farklılıkları ortadan kaldıracabilecek bağa takmış olan” bir düşünürdü, Hudis’in söylediği gibi. Bu onun psikiyatr kimliğinde de önemli bir yer tutuyordu.

SOSYAL ANTROPOLOG TİTİZLİĞİ

Fanon’un hayatının dönüm noktalarından biri, 1953’te Cezayir’e varması olacaktır. Burada daha önce karşılaştığından çok daha etkisi büyük bir ırkçılıkla tanışır. O psikiyatr olarak çalışmaya gitmiştir ama hayatını değiştirecek çok fazla tesadüf gizlidir onun bu deneyiminde. Onun buradaki psikiyatr olarak gerçekleştirdikleri de bana kalırsa fikirleriyle ilişkilenebilir bu nedenle üzerinde durmak gerek. Fanon, “aklını insanlar arasında ilişki kurmaya, bütün farklılıkları ortadan kaldıracabilecek bağa takmış olan” bir düşünürdü, Hudis’in söylediği gibi. Bu onun psikiyatr kimliğinde de önemli bir yer tutuyordu. Cezayir’de bulunduğu sırada bu konudaki fikirlerini de uygulama fırsatı buluyor. Onun yönlendirmesi ve ısrarıyla çarpıcı pek değişim uygulamaya koyuluyor. Mesela, “haftada iki kez doktorlar ile hastalar bir araya gelip hastanenin işleyişini tartışacaklar, bu arada hastalar zihinlerindeki şeyleri söylemeye teşvik edilecekti; hastalar haftalık gazete çıkaracaklardı; hastaların birbirleriyle iletişime geçmeleri için sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenecekti...” Fanon, insanlar arasında ilişki kurmanın önemine, insanlar arasında bağlar yaratmaya inanıyordu, onun insana inanmayı hiç bırakmamasının altında yatan, çok bahsedilmese de yeni bir hümanizm anlayışı geliştirme çabası vermesinde, belki de psikiyatrlik deneyiminin etkisi olmuştu. Fanon’un Cezayir’de bu alanda yaptığı çalışmalar yönetimin müdahalesiyle karşılaşmaz ancak uygulamaları Müslüman hastalar tarafından pek hoş karşılanmaz. Ancak Fanon vazgeçmez ve burada Müslüman hastaları anlamak için âdeta bir sosyal antropolog titizliğiyle çaba verir. Müslümanların kutsal günlerini anlamaya çalışır, onların kendi inanç ve ritüellerine göre yaşayabilmelerini sağlar hattâ Arapça kurslarına katılır. Müslümanların “delilikten” ne anladığını öğrenmek için onların saygı duy-

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

Peter Hudis'in "Fanon 'Barikatların Filozofu'" adlı kitabı, düşünüre dair ayrıntılara ulaşabileceğimiz bir kitap olmasının yanı sıra günümüzden bakınca, onun hem yaşam deneyiminin hem de düşüncesinin yapı taşlarından üretebileceğimiz, yeni tartışmaların yolunu açıyor.

duğu ve hastalandıklarında gittikleri 'talip' adı verilen hocayla görüşüp, onları daha iyi anlamaya çalışır. Bu konuda yapılan bir incelemeden şöyle bahsediliyor kitapta: "Bildiriye önemli kılan şey yazarların betimledikleri pratikleri (Müslümanlara ait) çok ciddiye almaları ve onların talip'ini büyük bir saygıyla dinlemeleriydi. Yazıda safsata sözcüğü hiç kullanılmadı..." Başka'yı anlamamanın çok da önemsenmediği bir ortamdan bakınca, Fanon'un bu çabasının ne kadar kıymetli olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle şimdinin dünyasında Fanon'un düşüncesi kadar yaşam deneyiminin de önemli olduğunu fark ediyoruz. Benim açımdan üzerinde durduğumuz metin bu açıdan da değerli.

Peter Hudis'in "Fanon 'Barikatların Filozofu'" adlı kitabı, düşünüre dair ayrıntılara ulaşabileceğimiz bir kitap olmasının yanı sıra günümüzden bakınca, onun hem yaşam deneyiminin hem de düşüncesinin yapı taşlarından üretebileceğimiz, yeni tartışmaların yolunu açıyor. Fanon düşüncesinin üzerinde çok durulan, Hudis'e göre yanlış anlaşılın "şiddet" gibi meselelere, onun tikeli gözeterek evrensele ulaşma çabasının ne anlama geldiğine, insandan neden umudunu kesmediğine ve daha pek çok konuya tekrar bakabiliyoruz. Bu metnin özellikle yazarın eserlerini tek tek ele alması bakımından, Fanon ile ilk kez karşılaşacak okur için uygun olabileceğini de söylemeliyiz.

Hudis'in cümleleriyle bitirelim: "Fanon incelemelerinden kazanılacak bir şey varsa o da bu eserlerin bizi yaşamı anlamlı kılan bir hedefe, yani yeni insani ilişkiler yaratmak için mücadele etmeye bir kez daha yönlendirmesidir". Bu açıdan bakıldığında da Fanon'un mirası, şimdilerde dünya hakkında düşünen, değiştirme çabasında olan, kendi dışında kalan toplulukları anlama çabası duyan herkes için önemli bir yerde duruyor.

Fanon, Biko, Carmichael: Siyahlık bilinci, ulusal bilinç ve evrensellik

Hegel'in Fanon'a sunduğu fakat Sartre'in göz ardı ettiği en değerli hazine, mutlağın kendisini tam anlamıyla son evrede sunsa da her evreye içkin olduğu düşüncesiydi. Bu içkinlik sayesinde, siyah bilinci zayıf bir evre değil, "kendisiyle dolu, mutlak bir yoğunluk" olarak karşımıza çıkmaktadır.

onur kartal

Fanoncu düşüncenin akademik, kuramsal tartışma evreninin bir türlü zenginleşememesiyle ilgili. Günümüzde dikkat çekici olan şey, Fanon'un bir teorisyen olarak dünyamıza girmesi.

Martinikli militan filozof Frantz Fanon'un eserleri uzun bir aradan sonra yeniden mercek altında. Yakın zamanlarda, Türkiye'de dahi hakkında bir derleme, bir dergi dosyası hazırlandı bile. Achille Mbembe'nin Türkçeye yakın zamanlarda çevrilen eserleri 'Zenci Aklın Eleştirisi' ve 'Düşmanlık Politikaları'nın ana izleğine de Fanon'un mührünü vurduğu söylenebilir. Elbette ırk, siyasal şiddet ve sömürgecilik insanlığın gündeminden çıkmadığı sürece Fanon'un da gündemden düşmesi mümkün değil. Fanon bir bakıma negatif bir üne sahip olmakla yazgılı. Düşüncesinin evrenselliği, bu düşüncenin hedef aldığı iktidar dinamiklerinin değişmez yapısından besleniyor gibi. Bu meselenin bir yanı. Hiç de daha az önemli olmayan diğer yanıysa Türkiye'de zaten hep biliniyor, kulaklara şu veya bu, bir şekilde çalınıyor olsa da Fanoncu düşüncenin akademik, kuramsal tartışma evreninin bir türlü zenginleşememesiyle ilgili. Günümüzde dikkat çekici olan şey, Fanon'un bir teorisyen olarak dünyamıza girmesi. Nihayet Fanon entelektüel sahaya sadece bir militan olarak değil bir filozof olarak da dâhil olmaya başladı.

Peter Hudis'in yakınlarda Dipnot Yayınları'ndan çıkan 'Fanon-Barikatların Filozofu' adlı kitabı da bu durumu doğrular nitelikte ve daha ismiyle dahi Fanon'u militan siyasetle felsefenin kesişim noktasına yerleştiriyor. Ne sadece militan ne de sadece filozof, ikisi birden. Belki de "militan" Fanon'a aşina olduğumuzdandır, Hudis'in kitabında Fanon'u Hegelcilikle ilgisinde analiz ettiği ya da fenomenolojiyle temaslarını deşifre ettiği yerler daha ilgi çekici görünüyor. Sondan başlayacak olursak Hudis, Fanon'un fenomenolojiyle olan bağının ıskalanamayacağı hususunda ısrarcıdır ve bu ısrarında da oldukça haklıdır. Zira fenomenoloji, algılayan özneye algılanan nesne arasındaki ilişkinin bütün dinamiklerini gözler önüne sermek ve bu ilişkiyi canlı deneyim zemininde kavramak iddiasındadır. Bu nedenle bir yanıla Siyah insanın canlı deneyiminin analizi

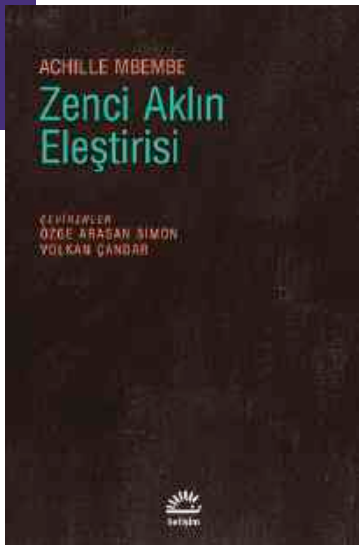

Düşmanlık Politikaları,
Achille Mbembe, Çev: Ayşen Gür,
224 syf., İletişim Yayınları, 2020.

Fanon'un Hegelciliği ise en çok da ırksal varoluş ve ulusal bilinç aşamalarının tikel belirlenimlerinin yanı sıra evrenselin kapısını açan anahtarlar olmaları bakımından Hudis'in gündemine girer.

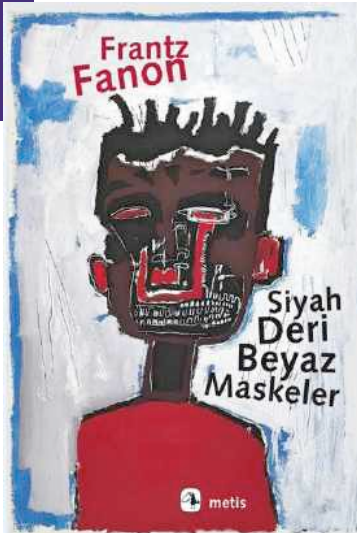
Zenci Aklın Eleştirisi,
Achille Mbembe, Çev: Özge Arasan Simon, Volkan Çandar,
272 syf., İletişim Yayınları, 2019.

için iyi bir başlangıç noktasıdır; diğer yanıyla da sömürgeci tahakkümün algılayan öznenin algı-lama edimlerini nasıl manipüle ettiğini gözler önüne sermek için kilit önemdedir: “Sömürgeci tahakküm, gözü, ten rengini kişinin varlığı ve karakterinin başat belirleyicisi olarak ‘görece’ şekilde eğitir, onu gerçekte ne ise o (yani toplumsal bir inşa) olarak görece şekilde değil” (s. 19). Bu yüzden Hudis, “Fanon’un yaklaşımı, en dolaysız siyasal gerçeklikleri tartışırken bile, hep fenomenolojik niteliktedir” derken haklıdır (s. 179).

Fanon’un Hegelciliği ise en çok da ırksal varoluş ve ulusal bilinç aşamalarının tikel belirlenimlerinin yanı sıra evrenselin kapısını açan anahtarlar olmaları bakımından Hudis’in gündemine girer. Bu nokta gerçekten önemli çünkü Fanon, bu Hegelci pozisyonu sayesinde döneminin sosyalist perspektiflerinde yaygın bir şekilde görüldüğü gibi siyahlığı ya da ulusal bilinci geride bırakılması gereken arızı ya da tikel basamaklar olarak görme hatasına düşmüyor; tikeldeki evrenselden asla vazgeçmeyerek siyah iktidarını ya da ulusal bilinci nihai hedef olarak da görmüyor. İlk pozisyon için Fanon’un Sartre eleştirisini ya da Aime Césaire’in Fransız Komünist Partisi’ne yazdığı istifa mektubunu hatırlamak yeterli olacaktır. Yine de siyahlık bilinci, kendi tikelliğindeki evrensellik gün ışığına çıkarılmadığı sürece Fanon için asla yeterli bir politik hedef olmayacaktır. Fanon, Stokely Carmichael’in şu sözlerine herhalde itiraz etmezdi: “[D]eri renginin nasıl bir ağırlığa sahip olduğu teslim edilip, bu ağırlığa son verilmediği müddetçe o ‘unutulacak’ bir şey değildir.” Ama kendisini Carmichael’in pozisyonuna yakın bir yerde konumlandırabilmesi için ondan şu sözleri de duymayı beklerdi: “Yoksul siyahlarla yoksul beyazların nihayetinde bir araya gelip koalisyon kurması umudunu taşıyoruz”; “Siyah halk için inşa etmeye çalıştığımız toplum, kapitalist bir toplum değil.” Ya da son olarak: “Siyahları özgür kılma hareketi öyle tek tarafa fayda sağlamaya dönük bir hareket değil, onun nihai

“

Siyah insanın nesneleşmesine şüphesiz Fanon da karşıdır ve hatta ‘Siyah Deri, Beyaz Maskeler’in neredeyse tamamı bu nesneleştirme ve nesneleşme süreciyle ilgilenir. O da tıpkı Steve Biko gibi siyah insanın “boş kabuğunun içine hayat pompalamak” ister.

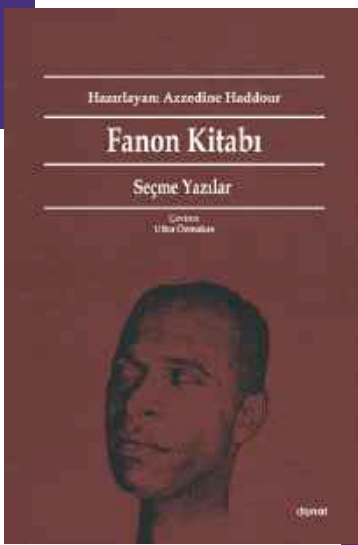

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

zaferinin tüm topluma hayrı dokunacak”. Carmichael’ın bu sözleri, onun da tikeldeki evrenseli şu veya bu şekilde yakaladığını gösteriyor. Carmichael’ın siyah iktidarındaki ısrarı, bu sebeple sadece tanımlama ve örgütlenme kudretinin ötesinde bir şeye işaret ediyor. Ama bunu şu hakikati es geçmeden yapıyor: “Siyahım o halde varım.”. Carmichael’ın burada ne kadar oyalandığı da önemli. O her ne kadar siyah iktidarını “ırkçılığa ve sömürüye, yani bizi boynuzlamaya çalışan boğanın o iki boynuzuna bir saldırı” olarak tanımlasa da onun kavrayışı siyah iktidarını, çoğu kez siyahların tanımlama kudretini ele geçirdikleri nihai bir hedefmiş gibi sunuyor. Ama Fanon’a bu kadarı yetmez. Carmichael’ın ifadesiyle “kendi terimlerinin efendisi olmak” elbette onun için de hayati bir önem arz ederdi; ama bu momentin tikel belirlenimine ancak içinde barındırdığı evrensellik boyutuyla pozitif bir değer atfederdi. Siyah insanın nesneleşmesine şüphesiz Fanon da karşıdır ve hatta ‘Siyah Deri, Beyaz Maskeler’in neredeyse tamamı bu nesneleştirme ve nesneleşme süreciyle ilgilenir. O da tıpkı Steve Biko gibi siyah insanın “boş kabuğunun içine hayat pompalamak” ister. Ama Fanon için yeni insanın, yeni bir hümanizm formunda doğuşu çok daha önemlidir; bu yüzden Biko’nun Afrika’ya dünyaya daha insani bir yüzü armağan etme görevini yüklemesi kuvvetle muhtemel onu daha çok heyecanlandırır. Zaten Biko’nun siyah bilinci diye tarif ettiği şey, sadece siyahlara “kendilerinde, çabalarında, değer sistemlerinde, kültürlerinde, dinlerinde ve hayata bakışlarında yeni bulunan bir onuru aşılama gayreti”yle sınırlandırılmaz; Biko, yoksul siyahla yoksul beyaz arasındaki ilişkiyi mesafelendiren ve çatışma formuna sokan ırkçı yapıları da hedef tahtasına oturttuğu ölçüde siyah bilincini aynı zamanda sınıfsal bir kavrayışa yerleştirmeye çalışmıştır. Siyah bilinci, ırkçılığı hedef tahtasına oturturken onun sınıfsal boyutunun da farkındadır. Yine de Biko uyarır: “Siyah adam, sen kendi başınasın” ve devam eder: “Hedeflerimize erişme yolunda

Hegel'in Fanon'a sunduğu fakat Sartre'in göz ardı ettiği en değerli hazine, mutlağın kendisini tam anlamıyla son evrede sunsa da her evreye içkin olduğu düşüncesiydi. Bu içkinlik sayesinde, mesela siyah bilinci zayıf bir evre değil, "kendisiyle dolu, mutlak bir yoğunluk" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fanon Kitabı Seçme Yazılar,
Hazırlayan: Azzedine Haddour,
Çev: Utku Özmakas,
314 syf., Dipnot Yayınları, 2017.

ilerlediğimiz sürece, kendimiz ve mücadelemiz hakkında daha çok, beyazlar hakkında daha az konuşalım". Biko tikeldeki evrenseli yakaladıktan sonra hızla tikelin sınırlı alanına geri dönüyor gibidir. Oysa Fanon, tikelin üzerinden hızla atmanın evrenseli; etrafında fazla oyalanmanınsa tikeli sakatladığının farkındadır. Biko, sınıf analizinin çoğu durumda ırkla ilgili başlıkları perdeleyen konforlu bir pozisyonu ifade ettiğini düşünür. Fanon da tam manasıyla bir sınıf analizcisi olmadı. Şüphesiz sınıfsal perspektif evrenselin bir boyutudur ama evrensel tek boyutlu değildir. Fanon, belki de sınıfsal perspektife mesafeli durduğu ölçüde Marx'ın sunduğu evrensellikten vazgeçiyormuş gibi görünüyordu ama evrenselin bir diğer kaynağının, yani Hegel düşüncesinin hep yanı başındaydı.

Hegel'in Fanon'a sunduğu fakat Sartre'in göz ardı ettiği en değerli hazine, mutlağın kendisini tam anlamıyla son evrede sunsa da her evreye içkin olduğu düşüncesiydi. Bu içkinlik sayesinde, mesela siyah bilinci zayıf bir evre değil, "kendisiyle dolu, mutlak bir yoğunluk" olarak karşımıza çıkmaktadır. Fanon, Hudis'e göre zorlu bir yolu kat etmiş, "evrensel giden yolda ne tikelin üzerinden atlayacak ne de onda donup kalacak şekilde yolculuk etme"yi başarmıştır (s. 81). Bu yolculukta Fanon, şüphesiz birçok engelle karşılaştı ama düşünme dinamiği onu hem otantik bir siyahlık anlayışının hem de ulusal bilincin olası yerel ve muhafazakâr varyantlarının uzağında tutmasını sağladı. Yeni insanın peşinde önce siyah bilincini sonra da ulusal bilinci aşan ama her ikisini de evrensellikle dolayımlayan bu düşünce 'Yeryüzünün Lanetlileri'yle birlikte belki de Hegelciliğin yirminci yüzyıldaki en ilerici yorumunu doğrumuştur. Bu yorum sadece siyahlık bilinciyle değil ulusal kurtuluş mücadelesinin bağımsızlıkla sonuçlanmasıyla da yetinmez. Yeni sömürgecilğe karşı daima tetikte, yeni insanın yaratılması dışında hiçbir şekilde tatmin olmayacak ve evrenselin peşini asla bırakmayacak bir düşüncedir bu.

Yeryüzünün Lanetlileri ya da esirler dünyası

Fanon'un dünyaya miras bıraktığı son kitabı 'Yeryüzünün Lanetlileri', sömürgeciliği farklı açılardan ele alır, yalnızca siyasi ve askeri bir analiz değil, kültürel bir analiz de sunar. Kitabın omurgasını Fanon'un Cezayir'de psikiyatr olarak çalıştığı dönemdeki vakalar üzerinden tanıklıkları ve analizleri oluşturur.

esin ileri

Düşünceleri, on yıllardan beri geniş coğrafyaları etkileyen Frantz Fanon, 20 Temmuz 1925'te, Fransa sömürgesi Martinik adasının Fort-de-France şehrinde dünyaya geldi. 36 yaşında öldüğünde adı İbrahim Fanon idi. Martinik'te yaşayan ufak bir azınlığın gidebileceği iyi Fransız okullarından birinde öğrenim gördü. Victor-Schoelcher Lisesi'nde, Léopold Sédar Senghor ile birlikte Négritude akımının iki öncüsünden biri olan, edebiyatçı ve siyasetçi Aimé Césaire'in öğrencisi oldu. Söz konusu Négritude akımı, Afrikalı olmanın aşağılanma değil tersine gurur kaynağı olduğunu vurgulayan edebi bir hareketti ve birçok düşünürü derinden etkiledi.

Kendisini Afrikalı ve Martinikli'den çok Fransız hisseden Fanon, Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesiyle birlikte orduya yazıldı. Burjuva ailesinin sağladığı koruma kalkanı nedeniyle Martinik'te pek rastlamadığı ırkçılıkla Fransa'da askerken tanıştı ve düşünceleri orada değişmeye başladı. Martinik adasına döndüğünde yerel seçimlerde Fransa Komünist Partisi adına adaylığını koyan öğretmeni Césaire'in kampanyasında görev aldı. (Césaire, daha sonra uzun süre milletvekilliği de yapacaktır.)

Fanon, 1947'de Fransa'nın Lyon şehrinde tıp eğitimine başladı. 1951 yılında, okuldan psikiyatr olarak mezun olduğunda, ırkçılık, Afrikalılık ve sömürgeleştirme üzerine düşünen ve yazan bir düşünürdü artık. Martiniklilerin Fransız sömürgeciye karşı hissettiği aşağılık kompleksi ve bunun sonucunda sömürgecinin dilini ve kültürünü benimsemeleri üzerine hazırladığı bitirme tezini 1952'de 'Siyah Deri, Beyaz Maskeler' (Peau Noire, Masques Blancs) adıyla kitap olarak yayımladı.

Fanon'un dünyaya miras bıraktığı son kitabı 'Yeryüzünün Lanetlileri', sömürgeciliği farklı açılardan ele alır, yalnızca siyasi ve askeri bir analiz değil, kültürel bir analiz de sunar.

1953 yılında yine bir Fransız sömürgesi olan Cezayir'e yerleşerek, Blida şehrindeki Blida-Joinville Hastanesi'nde başhekim olarak çalışmaya başladı. Cezayir'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Fanon'a bir saygı duruşu olarak hastaneye Blida - Frantz Fanon Hastanesi adı verilecekti. Fanon, 1953 yılında başlayan Fransa-Cezayir Savaşı'nda Cezayirlilerin safını tuttu ve FLN yani Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi içinde örgütlendi. Bir yıl geçmeden hastanedeki görevinden istifa etti, kısa bir süre sonra da, 1957'de, Cezayir'den sınır dışı edilip FLN'nin etkin olduğu Tunus'a yerleşti. Orada FLN militanlarının tedavisini üstlendiği yeraltında bir hayat sürdü. 1958 yılında Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti adına diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla büyükelçi ilan edildi ve Afrika'nın birçok ülkesini bu vasıfla ziyaret etti.

1960 yılında lösemi olduğu ortaya çıktı. Tedavi için Moskova'ya gitti ancak sonuç alamadı. Yaşamından umidini kesmeye başladıktan sonra Tunus'a geri döndü ve üç ay gibi kısa bir sürede 'Yeryüzünün Lanetlileri' kitabını yazdı. Bu sırada son bir ümitle, tedavi için ABD'ye, Washington DC'ye gitti. Yaşamının son günlerinde kitabının basılmış halini eline aldı ve üç gün sonra hayata veda etti. Maalesef, 1962'de ilan edilen Cezayir'in bağımsızlığına tanık olamadı ama Fransa'nın iç güvenliğine tehdit oluşturduğu bahanesiyle kitabının tüm ülkede toplattırıldığını da neyse ki, göremedi.

BİYOLOJİNİN İRKÇILIĞINA KARŞI MARKSİZM'İN TOPLUMSALLIĞI

Fanon'un dünyaya miras bıraktığı son kitabının başlığı, kitabı Fransızca okuyanlar için çok tanıdık bir referans içeriyor. 'Yeryüzünün Lanetlileri'nin orijinal adı olan 'Les Damnés de la

Yeryüzünün Lanetlileri,
Frantz Fanon, Çev: Şen Süer,
314 syf., Versus, 2016.

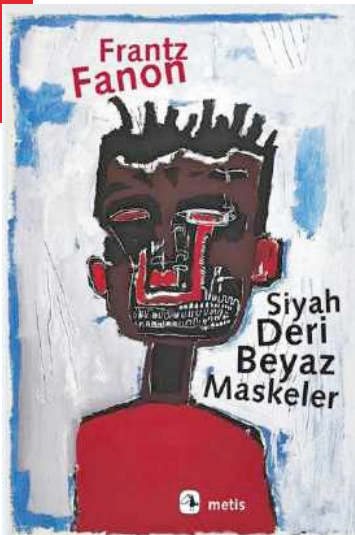

Fanon'a göre Cezayir toplumunda bireysel ilişkilerde yoğun olarak görülen şiddetin kaynağı, sömürgecinin sömürgeleştirdiği kişiler üzerinde kurduğu baskıydı.

Terre', Eugène Pottier'nin 1871'de kaleme aldığı ve Enternasyonal olarak bildiğimiz marşın ilk satırlarından başka bir şey değil. Türkçe'ye "Uyan, esirler dünyası" olarak tercüme edilen "Debout, les damnés de la terre" dizesi aslında Pottier'nin şiirinin son dizesidir.

'Yeryüzünün Lanetlileri', sömürgeciliği farklı açılardan ele alır, yalnızca siyasi ve askeri bir analiz değil, kültürel bir analiz de sunar. Kitabın omurgasını Fanon'un Cezayir'de psikiyatr olarak çalıştığı dönemdeki vakalar üzerinden tanıklıkları ve analizleri oluşturur. Kolonyal psikiyatrinin temellerini oluşturan ırkçı ve primitivist teorileriyle tanınan psikiyatr Antoine Porot'nun yerine Blida-Joinville Hastanesi'ne başhekim olarak atanan Fanon, hastanedeki şiddeti ve hatta vahşeti düzeltmek için büyük emek sarf etti.

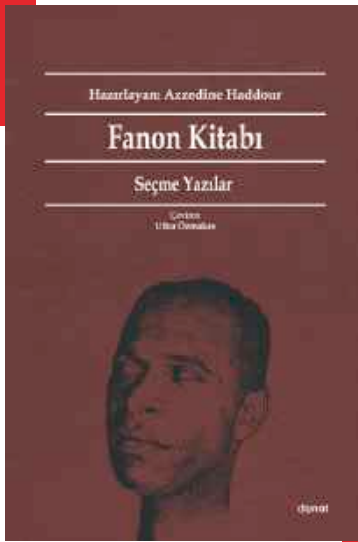
Porot, Cezayirlilere ve Avrupalılara farklı "tedavi türleri" uyguluyordu. Elektroşok ve beyinden parça alma, insülin komasına sokma gibi tartışmalı "tedavi" yöntemlerini Cezayirliler üzerinde deneyleyen Porot, aslında ırkçı düşünceleri ile bilim adı altında bir nevi işkence yapıyordu. Onun yerine atanan Frantz Fanon ise, bu yaklaşımları derhal yasaklayarak; müzik terapisi, iş ve uğraşı terapisi ve aktif spor faaliyetlerini içeren bir tedavi süreci oluşturdu. Marksist olarak tanımlayabileceğimiz bir psikiyatri anlayışı geliştirdi. Fanon yazılarında, psikiyatrik hastalıkların biyolojik değil toplumsal nedenlerle oluştuğunu vurguladı. Sömürgeci psikoloji, yani ırkçı psikoloji ile ırkçı şiddet arasında (ya da kolonyal psikoloji ile kolonyal şiddet arasında) fark görmeyen Fanon'a göre Cezayir toplumunda bireysel ilişkilerde yoğun olarak görülen şiddetin kaynağı, sömürgecinin sömürgeleştirdiği kişiler üzerinde kurduğu baskıydı.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev. Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

Anti-psikiyatrinin savunucularından Fanon'a göre sömürgeleştirilene yönelik psikiyatrik bir tedavinin pek bir sonucu olmaz. Fanon için tüm sorunları çözebilecek olan çözüm yolu devrim ve devrimle birlikte yaratılacak ulusal bir kültür ile başlayacak olan özneleşme sürecidir.

Fanon Kitabı Seçme Yazılar,
Hazırlayan: Azzedine Haddour,
Çev: Utku Özmakas,
314 syf., Dipnot Yayınları, 2017.

TEDAVİ DEĞİL DEVRİM

Bu baskının içselleştirilmesi sonucunda sömürgeleştirilen toplumların bireyleri, kendilerini güçsüz ve aşağılık hissetmeye meyleder. Bu aşağılık hissi ise bir süre sonra kendinden iğrenmeye dönüşür. Ardından, sömürülenler kendilerine uygulanan şiddeti meşru kabul ederler, kaderlerine razı olurlar. Bu içselleştirilmiş ve hatta kabullenilmiş emperyalist baskı nedeniyle kendiyile barışamayanlar da şiddeti sömürgeleştirilene değil, kendilerine ve hatta birbirlerine yöneltirler. Keza Cezayir'de o dönem, kan davaları, kadın cinayetleri, aile içi şiddetin ucu bucağı yoktur. Fanon, bu şiddetin, şiddetin asıl sebebi olan sömürgecilere yöneltildiğinde sömürülenlere fayda sağlayacağını, birbirlerine yöneltince ise zarar vereceğini ifade eder.

Anti-psikiyatrinin savunucularından Fanon'a göre sömürgeleştirilene yönelik psikiyatrik bir tedavinin pek bir sonucu olmaz. Fanon için tüm sorunları çözebilecek olan çözüm yolu devrim ve devrimle birlikte yaratılacak ulusal bir kültür ile başlayacak olan özneleşme sürecidir. Devrim ile kastettiği ise yalnızca siyasi bir değişim değil, mutlaka ama mutlaka ataerkinin zayıflaması ve bireylerin özgürleşmesi sürecini içeren bir dönüşümdür.

Fanon'un altını çizdiği üzere, sömürgeleştirilmenin muazzam psikolojik etkileri vardır ve bu etki yalnızca sömürülenle sınırlı değildir. Psikiyatr olarak görev aldığı hastanede gündüzleri üzerinde çalıştığı kolluk kuvvetleri, polisler ve askerlerde de bu şiddetin etkisini tespit eder. Fanon'a göre, sömürülenin yansıttığı hayvanlaştırma, sömürülende utanç ve nefret doğururken, sömüründe de büyük tahribat bırakmaktadır. Sömürgeleştirilen ile sömürgeleştirilen, asimile

eden ile asimile edilen, egemen ile ezilen, adına ne dersek diyelim, hiçbir taraf bu şiddetten yara almadan kurtulamaz.

SARTRE'IN PARMAĞI

Kitabın geniş kitlelere ulaşmasında Jean Paul Sartre'in de büyük katkısı vardır. Bu katkının iyi mi kötü mü olduğu ise tartışmaya açıktır. Sartre, kitaba yazdığı önsözde, öldürmeyi öven sözler sarf eder ve büyük bir tartışma yaratır. "Bir Avrupalıyı öldürmek bir taşla iki kuş vurmaktır, tek bir atışla hem ezileni hem de ezilene yok etmektir. Geriye bir ölü ve bir özgür insan kalır; hayatta kalan ilk kez ayaklarının altında bir ulusal toprak hissedebilir" ifadelerini kullanan Sartre nedeniyle Fanon da çok eleştirilmiştir.

Oysa onun altını defaatle çizdiği nokta, sömürenleri, yani Cezayir söz konusu olduğunda Fransızları öldürmenin sorunları çözeceği değildi. Frantz Fanon da bu önsözden rahatsız olmuş, bunu Sartre'a da iletmiş ve yayıncısı François Maspero ile konuşup bu konuda bir cevap kaleme almak için onun onayını da almıştı. Ancak ömrü buna vefa etmedi. Yayıncısının aktardığına göre, Fanon yazmayı düşündüğü bu cevapta, kitapta önerdiği karşı-şiddetin kesinlikle amaç değil ancak araç olarak kullanılmasının altını çizecekti. Fanon için bu saf bir şiddet değil; politik bir amaç için araçsallaştırılmış, özgürleştirici bir şiddetti.

Fanon'un altını çizdiği üzere, sömürgeleştirmenin muazzam psikolojik etkileri vardır ve bu etki yalnızca sömürülenle sınırlı değildir.

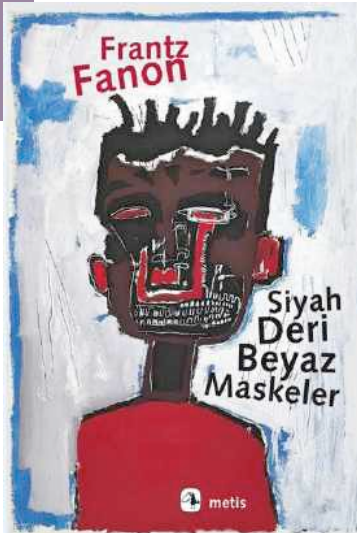
Bir heyula ile tanışmak

Fanon düşüncesini yaygınlaştıran ve heyulayı dolaştıran şey, iktidarların şiddeti karşısında payına düşeni alan fuzuli insanlık oluyor. Dolayısıyla Fanon'un siyahlar ve sömürge için ifade ettiği diyalektik, genişleyerek her birimizi içerisine alıyor.

hasan kılıç

“

Biz-onlar” kategorisinin belirginleştiği ve çetin hale geldiği tarihsel dönemeçteyiz. Kiminin otoriter popülizm, kiminin ara buzul çağ, kiminin ise faşizm dediği bu momentte Fanon heyulası tarihte eşine az rastlanır şekilde üzerimizde dolaşiyor.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

Kapitalist modern ulus-devletler çağının kurucu fay hattı “biz-onlar” arasında kurulan dikotomik ilişkidir. Bu ilişki, siyaset yapma biçimlerinden gündelik yaşam pratiklerimize kadar birçok düşünsel ve davranışsal fonksiyonumuzu etkiliyor ve hatta belirleyebiliyor.

“Biz-onlar” kategorisinin belirginleştiği ve çetin hale geldiği tarihsel dönemeçteyiz. Kiminin otoriter popülizm, kiminin ara buzul çağ, kiminin ise faşizm dediği bu momentte Fanon heyulası tarihte eşine az rastlanır şekilde üzerimizde dolaşiyor.

Kaygı, korku, güvensizlik duyguları derinleşerek eşitsiz iktisadi, sosyal ve siyasal düzlemlerle örtüştüğünde “nefes alamıyoruz” diyenler çoğalıyor. Bir çağ yangınında yaşayan nefessizler için Fanon, hayata geri dönme umudu haline gelebiliyor. Haliyle Fanon’un kurduğu nefessizlik-isyan diyalektiği işler oluyor: “Artık nefes alamadığımız için de isyan ediyoruz.”¹

Öyleyse Fanon’u dünyanın her bir tarafında güncel müdahalenin öznesi kılan ve nefessizlerin isyanını var eden hakikat nedir? Kolonyal çalışmaları ile bildiğimiz Achille Mbembe’nin tespitinden hareketle dünyanın siyahlaşmasının ipuçlarını ve dolayısıyla nefessizleşmenin yaygınlaşmasını anlayabiliriz. Mbembe, “Kapitalizmin ilk zamanlarında yalnızca zenci kölelerin maruz kaldığı sistemik tehlikeler, artık bütün alt insanlıklar için norm haline gelmemişse bile, hepsinin payına düşeni oluşturuyor. Zenci olma koşulunun bu evrenselleşme eğilimi, yepyeni emperyal pratiklerin ortaya çıkmasıyla at başı gidiyor”² diyor. Fanon düşüncesini yaygın-

1-Akt. Peter Hudis, Fanon Barikatların Filozofu, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot Yayınları, 2020, ss.9.
2-Achille Mbembe, Zenci Aklın Eleştirisi, Çev. Özge Arasan Simon, Volkan Çandar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, ss 15-16.

Artık koloni,
anayurt-sömürge
arasındaki farkın
anlamalı kıldığı bir
kelime olmaktan
çıkıyor.

Yer kürenin her bir
karışı, toplumlar ve
insanların her bir
anı, yaşayanların
zihni, ölülerin
mezarları dahi
koloninin alanı
haline geliyor.

laştıran ve heyulayı dolaştıran şey, iktidarların şiddeti karşısında payına düşeni alan fuzuli insanlık oluyor. Dolayısıyla Fanon'un siyahlar ve sömürge için ifade ettiği diyalektik, genişleyerek her birimizi içerisine alıyor.

Yükselen neo-faşist yönetimlerin baskı altına aldığı çoğunluklar, teknolojik denetleme mekanizmaları ile her an gözetlenen insanlar, algoritmik yönetimsellik ile beğenme-tercih etme hakkı dahi elinden alınan bizler, bölgesel eşitsizlikler yüzünden eksi birinci kattan hayat zeminine çıkmaya çabalayanlar, entegre üretim tesislerinde kamp yaşamı ve sömürünün en pervasız biçimi ile karşı karşıya kalanlar, erkek şiddeti ve katliamlarıyla karşı karşıya kalan kadınlar, geleceksizlik yetmezmiş gibi gününü dahi bin bir kaygı ile geçiren gençler... Bu listeyi hem uzatabilir hem de yer kürenin her bir köşesinde benzer tabloları görebiliriz. Nihayetinde Fanon'un siyahlar için söylediği şeyler, bir potansiyel olarak dünya nüfusunun tümü için geçerli duruma geliyor. Mbembe de tam bu noktada ahvalimizi resmediyor.

Artık koloni, anayurt-sömürge arasındaki farkın anlamalı kıldığı bir kelime olmaktan çıkıyor. Yer kürenin her bir karışı, toplumlar ve insanların her bir anı, yaşayanların zihni, ölülerin mezarları dahi koloninin alanı haline geliyor.

ALACAKARANLIKTA BİR HEYULA

Nereden bakılsa umudun tükendiği, hayallerin imkansızlaştığı, tünelin sonundaki ışığın tahayyül dahi edilemediği bir zamana tanıklık ediyoruz.

Fanon, bu alacakaranlıkta bir heyuladır. Beliriyor karanlığın sonunda, ışığın kendisi oluyor. Yeniden düşünmeye ve daha da önemlisi yeniden eylemeye çağırıyor.

Bu çağrıya Fanon'un yaşamının üzerinden yarım yüz yılı aşkın süre geçmişken nasıl cevap vereceğiz? Bu yazının esas meramı Fanon'u referans alarak reel politiği yeniden okumak ve özgürleştirici fikir üzerinde düşündürmektir. Alacakaranlıkta beliren heyulayı, alacakaranlığın deneyimi ile ele almak, değerlendirmektir.

Fanon'un özgün kılan düşünce sistematığının değeri, Hegel ile Marx arasında salınması ve teori ile pratik arasındaki çelişkilere devrimci yanıtlar üretebilmesiydi. Fenomenolojik bakış açısıyla teoriyi yaşamsal kılmak değil, yaşamı teori ile birlikte düşünerek özgün bir yöntem ve içeriği açığa çıkarmaktı. Bu yüzden ben ile o arasındaki mesafe, yaşam ile ölüm arasındaki mesafe ile örtüşebiliyordu. Bu örtüşmeye dair yeni bir kategori yaşam savunusu ve yeni bir insan yaratımı üzerinden inşa ediliyordu. Fanon, içsel olan ile dışsal olan arasında katı bir belirlenimcilik kurmuyor, ilişkisel bir hakikati ortaya seriyordu.

Bu hakikati tekrar keşfetmek üzere içsel komplekslerimiz ve dışsal korku-kaygı kaynaklarımız arasında yeniden bağlar kurmaya ihtiyaç var. Kimliklerimizin yarattığı içsel kompleksler ile kendimize dahi yabancılaşmamızdan ve dış dünya ile kurduğumuz zihni mahpusluğumuz olan biz-onlar dikotomisinden kurtulabileceğimiz özgürleştirici fikirler gerekiyor. Çünkü her birimiz kapitalizm karşısında fuzuli insanlık topluluğuna ya dahil olduk ya da olmak üzereyiz.

Fanon'un özgün kılan düşünce sistematığının değeri, Hegel ile Marx arasında salınması ve teori ile pratik arasındaki çelişkilere devrimci yanıtlar üretebilmesiydi.

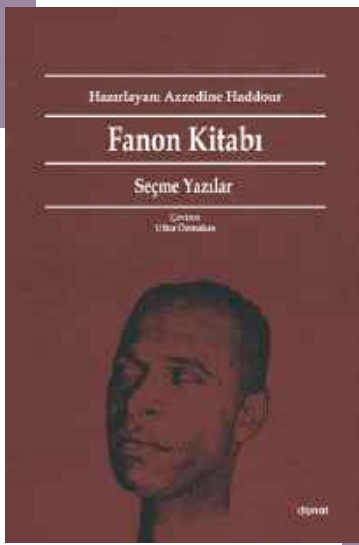

Fenomenolojik bakış açısıyla teoriyi yaşamsal kılmak değil, yaşamı teori ile birlikte düşünerek özgün bir yöntem ve içeriği açığa çıkarmaktı. Bu yüzden ben ile o arasındaki mesafe, yaşam ile ölüm arasındaki mesafe ile örtüşebiliyordu.

EVRENSEL BİR YENİDEN İNŞA İÇİN FANON'LA TANIŞMAK

Fuzuli insanlığın kurtuluşu, reel politiği güncel müdahalelere açık şekilde düşünmektir. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise Fanon'a bakarken arzu edileni gösteren lensler takmak değil, hakikati bütüncül şekilde ele almaktır. Çünkü bugün Fanon belki de tarihte hiç olmadığı kadar bütüncül ve radikal bir okumaya reel politik açıdan hazır durumda. Dahası, böylesi bir okuma, hayati gereklilik olarak önümüzde duruyor. Çünkü sadece siyahların değil siyahlaşan yüzde 99'un potansiyel tehditlerle karşı karşıya olduğu, sadece bedensel emeğin değil canlının bütünüyle sömürüldüğü, sadece zamanın değil mekânın da sömürüldüğü reel politik içerisindedeyiz. Nefes alamadığımız alanın boyutu korkunç büyüyor. Öte yandan kaderlerimiz birleşiyor. Bu sebeple tek boyutlu, tek odaklı ve/veya tek öznel bir okumadan çok, çerçevesi geniş tutulan, bütüncül bir okuma şart.

Türkiye'deki Frantz Fanon külliyyatında Azzedine Haddour'un hazırladığı ve Utku Özmakas çevirisi ile Dipnot Yayınları'ndan yayınlanan 'Fanon Kitabı'³ böylesi bütüncül ve geniş çerçevede düşünmenin imkanlarını ve anahtarlarını sunuyor. Fanon'un seçme yazılarından oluşan bu esere yazdığı önsözde Haddour'un "Küreselleşmenin arkasında sinsice bekleyen bu baskı çağında Fanon'a dönmek mümkün değil" ifadeleri Fanon'a günümüzde ne denli ihtiyacımız olduğunu ve günümüzü okumak için dahi Fanon'un ne kadar gerekli olduğunu çarpıcı şekilde tespit ediyor. Haddour'un derlemesi Fanon'u sadece küreselleşme ile anlamamanın anah-

Fanon Kitabı Seçme Yazılar,
Hazırlayan: Azzedine Haddour,
Çev: Utku Özmakas,
314 syf., Dipnot Yayınları, 2017.

3-Fanon Kitabı, Haz. Azzedine Haddour, Çev. Utku Özmakas, Ankara: Dipnot Yayınları, 2017, ss. 36.

tarlarını değil, aynı zamanda yaşamlarımızın kılcal damarlarına sızarak yeni vaziyet(ler)imizi mikro halleri ile anlamamızı sağlıyor.

Bu kapsamda, A.Haddour'un Fanon derlemesi çoğunluğun siyahlaştığı ya da siyahlaşma sınırında olduğu günümüzde siyah ile beyaz, kadın ile erkek arasındaki ilişkileri yeniden okumanın, kültür ve dil üzerine yeniden düşünmenin ve tüm bu ilişkileri -esasinda yaşamı- yeniden tanımlamanın izleğini sunuyor. Bir anlamda Fanon'u he-yula olmaktan çıkararak yeniden tanışma fırsatını sunuyor ve -tekrar- güncelle müdahale eden bir düşünce ve eylem insanı haline getiriyor.

EVRENSEL BİR YENİDEN İNŞA

Nihayetinde, fuzuli insanlığı tarihteki yerine sabitlemek ve geride bırakmak ancak özgürleştirici fikirler üretmekle mümkün olacak.

Bugün özgürleştirici fikir için Fanon'a başvurmak tarihte hiç olmadığı kadar uygun ekonomi politik zemine sahip. Bu politik zemin, yaşamlarımızdan başlayarak yer küreye uzanan her bir parçayı ve bütünleri radikal demokratik şekilde yeniden örgütlemeyi mümkün kılıyor.

Fanon'un "topyekûn alt üst oluş ve evrensel bir yeniden inşa..." diyerek işaret ettiği ve ancak fuzuli insanların mümkün kılabilceği kurucu fikirleri var etme ve radikal demokratik anları yaratması özgürleşme sürecinin en halis yönüne işaret edebilir. Nitekim Fanon bize izleri on yıllar öncesinden şöyle diyerek veriyor: "Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için, yoldaşlar, yeni bir başlangıç yapmalı, yeni bir düşünce tarzı geliştirmeli ve yeni bir insan yaratmaya çalışmalıyız."⁴

4-Frantz Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, Çev. Şen Süer, İstanbul: Versus, 2007, ss.307-308.

Avrupa için,
kendimiz için
ve insanlık için,
yoldaşlar, yeni
bir başlangıç
yapmalı, yeni bir
düşünce tarzı
geliştirmeli ve yeni
bir insan yaratmaya
çalışmalıyız."

Neden Kimse Bir Trkn Kürtçe Bilmediğini Sorgulamaz?

Fanon'un bir meslektaş psikiyatrist olarak Freud'u eleştirdiği ve eksik kaldığını düşündüğü bireyoluş'un yanı sıra toplumoluş'a dair söyledikleri oldukça dikkate değerdir. Fanon hem bir psikiyatr olarak hem de bir devrimci olarak, sömürgeleştirilmiş siyah toplumlarında ırka dayalı sömürgeci ilişkilerde kolektif bir kırılma ve psikoza dönüşen bireyoluş'un önündeki engellere ve kolonyal akla, sistematığine vurgu yapar.

ařit azad

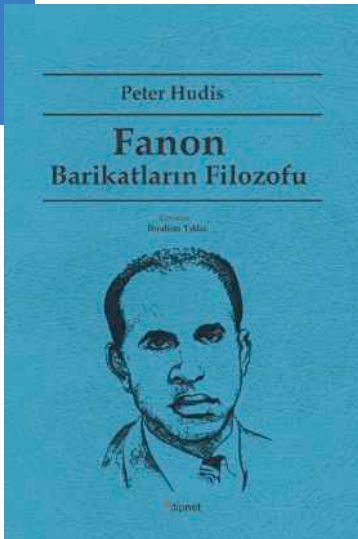

Fanon: Barikatların Filozofu Peter Hudis'in imzası ile Dipnot yayınevinden çıktı.

Nefes almanın zorlaştığı zamanlarda ezilenler için özgürleşme arayışının kaçınılmazlığını kendi zamanına ait bir yerden bizlere anlatan yazar, düşünür, devrimci Frantz Fanon üzerine o kadar çok yazı, kitap yazıldı ki, kalemi Fanon ile ilişkili yeni bir şeyler yazmak için oynamak oldukça zor.

Kendi yaşamı hakkında konuşmaktan kaçınan ve kısa yaşamına çok şey sığdıran Fanon'un yazdıklarının ve yaptıklarının kaynağını bulmaya çalışan yeni bir kitap, *Fanon: Barikatların Filozofu*¹ Peter Hudis'in imzası ile Dipnot yayınevinden çıktı. Özgün kalmanın, tekrara düşmemenin zor olduğu zamanlarda bildiklerimizi yeniden düşündürtebilen yapıtların kıymeti oldukça yüksektir. Hudis yazdığı bu kitap ile bizlere Fanon'un farklı coğrafyalarda birbirinden çok farklı amaçlar uğruna mücadele veren, savaştan örgütleri ve birçok düşünürü nasıl etkilediğini biyografik ve tarihsel bir ilişki içinde gösteriyor.

Türkiye'de sömürge okumaları deyince akla gelen ilk isimlerden biri olan, azımsanmayacak sayıda kitabın çevrilmesini sağlayan Barış Ünlü, Fanon'un sadece siyahlığı ve sömürgeleştirilmeyi değil, aynı zamanda, *Fanon Beyazlara beyazlığı, sömürgeciye sömürgeciliği görünür kılar, tabii eğer bakılırsa veya bakılmak istenirse* tespitini yapar. Barış Ünlü'nün yazdığı *Türklük Sözleşmesi*² kitabı da Fanon'un beyazlara beyazlıklarını gösterdiği gibi Türklere sadece Türk olmalarından kaynaklı sahip oldukları imtiyazları göstermektedir, tabii *bakılırsa veya bakılmak istenirse!*

Fanon: Barikatların Filozofu, Peter Hudis, Çev: Oğrahim Yıldız, 216 syf., Dipnot Yayınları, 2020.

1-Peter Hudis Fanon: *Barikatların Filozofu*, Çeviri: İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları,2020

2-Barış Ünlü *Türklük Sözleşmesi*, Dipnot Yayınları, 2018

Fanon'un bir meslektaş psikiyatrist olarak Freud'u eleştirdiği ve eksik kaldığını düşündüğü bireyoluş'un yanı sıra toplumoluş'a dair söyledikleri oldukça dikkate değerdir.

Fanon gibi yazarların biyografilerinden öğrendiğimiz sınıfsal, ırksal, toplumsal ve cinsiyete dayalı sömürü ilişkilerinin deşifre edilmesi, düşüncelerinin, yazdıklarının, kattıklarının yanı sıra kendi yaşantımızda özdeşim kurabildiğimiz benzerlikleri daha derli toplu anlamamıza yardımcı olur.

Kolonyal ilişkilere en fazla maruz kalmış siyah ırka mensup Fanon ile başka bir kolonyalizm formuna -ki konuya dair *iç kolonyalizm* okumaları önerilebilir- halen maruz kalmakta olan Kürtlerin sömürgecilik deneyimlerinin benzerlikleri üzerinden tartışmayı sürdürelim.

Hudis, Fanon'un kronolojik yaşam öyküsünü anlatırken, Fanon'un çocukluğundan başlayan yaşam süresince tabiri caizse ırkçılığa ve sömürüye dair aydınlanmalar yaşadığı karşılaşmaların çoğunu sosyo-politik analizler ile sunuyor. Bu aydınlanmalar ve karşılaşmalar benzer olarak Türkiye'de yaşayan Kürt bir bireyin yaşadığı *karşılaşmalar* ile birçok noktada benzeşebiliyor.

Fanon'un bir meslektaş psikiyatrist olarak Freud'u eleştirdiği ve eksik kaldığını düşündüğü *bireyoluş'un* yanı sıra *toplumoluş'a* dair söyledikleri oldukça dikkate değerdir. Fanon hem bir psikiyatrist olarak hem de bir devrimci olarak, sömürgeleştirilmiş siyah toplumlarında ırka dayalı sömürgeci ilişkilerde kolektif bir kırılma ve psikoza dönüşen *bireyoluş'un* önündeki engellere ve kolonyal akla, sistematığıne vurgu yapar. Ancak siyah bireyler, içinde yaşadığı toplumlarda birlikteliklerini kurabildikleri *en azından* ten rengi üzerinden aslında bir nevi *hayali* de olsa *toplumoluşlarına* dair güçlü bir ilişki ağı inşa ederler. Bir diğer deyişle, siyah olan siyah olarak kabul edilir, her ne kadar ayrımcılığa ve

Fanon'un sömürge analizlerinde temel belirleyici güç dinamikleri ırka dayalı gelişen sömürgecilik olduğu için, sömürgeci ve sömüren tarafların toplumsal karakterlerini hem ülke sınırları hem de kültürleri aracılığıyla anlamak ve görebilmek daha kolay ve nettir. Ancak Türkiye'deki sömürgeci ilişkilerinde iç içe geçmiş sınırlar, kültürler ve birliktelikler dolayısı ile bulanıklaşan ve görülmesi daha zor çatışma ve ilişkilene biçimleri vardır.

ırkçılığa dayalı olsa da, bir tanınma ve muhatap olma özneliği vardır! Bu noktada etnik inkara, ayrımcılığa ve sömürge ilişkilerine dayalı toplumlarda, Türkiye'deki Kürtler özgülünde en azından, kolektif ortak bir talebe dayalı tanınma ve kabul görme arzusu aslında özsel olarak *bireyoluş* arzusuna tekabül eder. Ancak, Kürtlerin etnik kimliklerinin ve varlıklarının reddi, dillerinin sınırlandırılması, toplumsal bütünlüğü inşa eden kültürel değerlerin yok sayılması, öz'e dair olan ne varsa asimile edilmeye çalışılması, Kürtlerin hayali de olsa *toplumoluş*'larının önündeki temel kettir ve bu sistematik bir sömürgecilik ile inşa edilmiştir.

Fanon'un sömürge analizlerinde temel belirleyici güç dinamikleri ırka dayalı gelişen sömürgecilik olduğu için, sömürgeci ve sömüren tarafların toplumsal karakterlerini hem ülke sınırları hem de kültürleri aracılığıyla *anlamak ve görebilmek* daha kolay ve nettir. Ancak Türkiye'deki sömürgeci ilişkilerinde iç içe geçmiş sınırlar, kültürler ve birliktelikler dolayısı ile bulanıklaşan ve görülmesi daha zor çatışma ve ilişkilene biçimleri vardır. *İç kolonyal* veya Türkiye'deki sömürgeci ilişkilerde temel belirsizlik ve çatışma alanları *tanınmama* ve *reddedilme* üzerinden gerçekleşir. Güçlü olan ve sömüren taraf güçsüz olan, sömürülen kesimin yaşam haklarına, kimliğinin tanımlanmasına, kim olduğuna, tarihine, diline, kültürüne karar verme ve kontrol etme gücüne de sahip olan taraftır. Günümüzde yaşanan Kürdü ve Kürtlüğü tanımlama savaşları bu dinamikler üzerine kuruludur. Elbette olağan ve asgari koşullarda kendi kendini temsil etme gücüne sahip, toplumsal örgütlülüğünü kurabilen Kürtler, sonuçta sömürgecinin kuraları ile politika yapabilir, eğitim alabilir, kimlik sahibi olabilir, iş sahibi olabilir duruma getirilmek istenmektedir. Buna karşı duran Kürt birey

ise çok kolay bir şekilde yeni tanımlamalarla yeniden *teşhis* edilir ve çoğunlukla cezalandırılır, öldürülür, sürgün edilir, hakları elinden alınır, işsiz bırakılır. İşte sömürgecinin belirlediği kurallar ile yaşam alanını bulma süreci ve bulanıklığı belki de Kürtlerde en fazla hasar bırakan ve bırakacak etkidir. Çünkü aldığı nefesteki oksijen oranını belirleyebilecek ekolojik bir yıkım -Kürt coğrafyasında tek orman bırakılmamasına yakılması-, tarihi değerlerinin yok edilmesi -Sur'un yıkılması, Hasankeyf'in sular altında bırakılması-, karakol-kalekollar ile bir bütün şehirlerin açık cezaevlerine dönüştürülmesi, seçme ve seçilme hakkının elinden alınması bariz bir şekilde sömürgeciliğin devam ettiğinin göstergeleridir.

Klasik sömürgeciliğin yaşandığı dönemlerde bu ilişkilene biçimleri en temelde ekonomiye dayalı askeri ve bürokratik karşılaşma ve birbirini tanıma alanları ile mümkündü. Ancak güncel kolonyal ilişkilerde *soft power*'in devraldığı ve oluşturduğu yeni bir habitustan söz etmek gerekir. Medyaya, teknolojiye ve bilgiye dayalı bu yeni habitus içinde sömürülen halk, sömürgecinin bütün yaşam ayrıntılarına vakıf olabiliyor veya maruz kalabiliyor. Klasik kolonyalizm içinde güç ilişkisini analiz ederken, tavır alırken veya dahil olurken -Fanon bir nevi bunları yaptı- geçmiş referanslar öğretici olurdu ancak bu durum günümüzdeki kolonyal ilişkileri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Medyanın, bilgiye ulaşımın, teknolojinin sarmaladığı yenedünya düzeni içinde gerek kolonyalizmi gerekse anti-kolonyalizmi/ dekolonyalizmi güncel araçlar üzerinden yeniden tanımlamak ve anlamak gerekmektedir.

Bu durumun Türkiye'de yaşayan Kürt bir bireyin yaşantısındaki karşılığı az biraz şöyle;

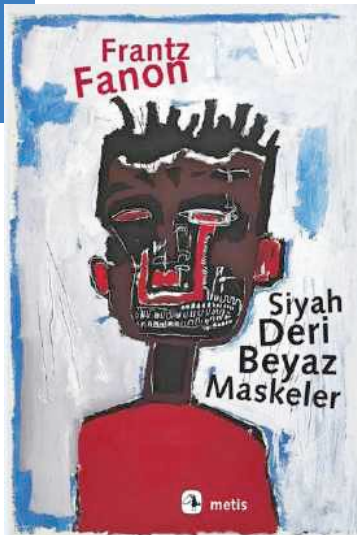
“
Klasik sömürgeciliğin yaşandığı dönemlerde bu ilişkilene biçimleri en temelde ekonomiye dayalı askeri ve bürokratik karşılaşma ve birbirini tanıma alanları ile mümkündü.

Hudis'in Fanon Barikatların Filozofu kitabı bizlere hem Fanon'u tanımak hem de felsefik ve politik konumlanmamızı içsel sorgulara tabii tutmak için oldukça besleyici.

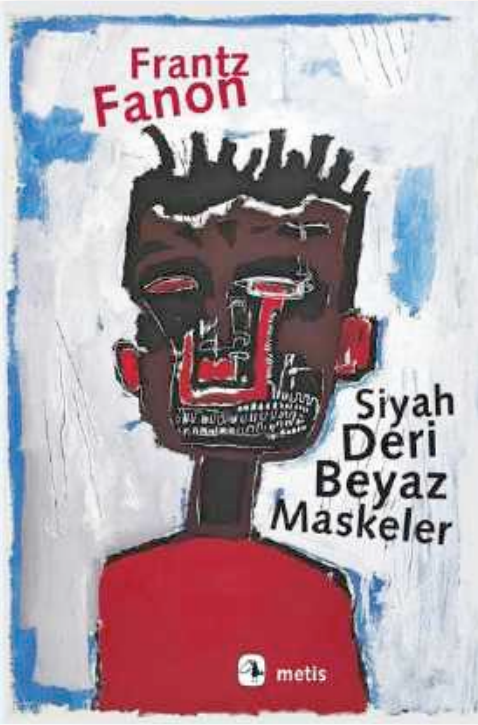
Kürtlerin hâlihazırda kendilerine ait kültürel öğelerinden ve mirasından tutun da, toplumsal ortak üretiminlerindeki öğelerin sınırlılığın kadar ve işgal edilmiş yaşam alanları nedeniyle Türklüğe dair verili veya içkin öğeler ile sarmalanmış yeni bir yaşam formu mevcut durumdadır. Bu durum aslında bizlere iç içe geçmiş, geçirilmiş yaşamların farklı kanallar ve araçlar ile asimile edilme, baskılanma, yok sayılma süreçlerini gösteriyor. Tam da bu nedenle Kürtlerin Türklük ile olan karşılaşmaları, Türklük kimliğine geçiş için 'aralanan' kapıları daha çetrefilli ve dolayimli bir gözlem ve analiz gerektirmektedir. Türkiye'de Türkçe bilmeyen Kürt birey neredeyse yok denilebilecek bir asimilasyon sürecindeyiz. Buna karşılık kimse bir Türkün (*sol örgütlerin de bile*) neden Kürtçe bilmediğini düşünmez, akla getirmez, sorgulamaz. Bilimsel anlamda *nesne*, sosyal anlamda *olgu*, siyasal anlamda *oy kitlesi* olarak Kürtler bu cendereden çıkış için zaten sürdürdükleri kendi anti-sömürge, dekolonyal tartışmalarını daha güçlü bir şekilde en zor koşullarda bile yapmalıydılar.

Hudis'in *Fanon Barikatların Filozofu* kitabı bizlere hem Fanon'u tanımak hem de felsefik ve politik konumlanmamızı içsel sorgulara tabii tutmak için oldukça besleyici. Fanon, *Siyah Deri, Beyaz Maske*³ kitabını "Son duam şudur: ey bedenim, beni her zaman sorgulayan biri eyle!" sözleri ile sonlandırmıştı. Şiddet, siyahlık, beyazlık, ırkçılık, sınıf, ulusal kurtuluş gibi konularda yazdıkları ile olabildiğince özgün bir yere sahip olan Fanon'un bedeni sadece onu değil, ölümünün üzerinden 59 yıl geçmesine rağmen olabildiğince güncelliği ile hepimizi sorgulatmaya devam ediyor.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Frantz Fanon, Çev: Orçun Türkay, 192 syf., Metis Kitap, 2020.

3-Franz Fanon, *Siyah Deri, Beyaz Maske*, Çeviri: Orçun Türkay Metis Yayınları, 2020

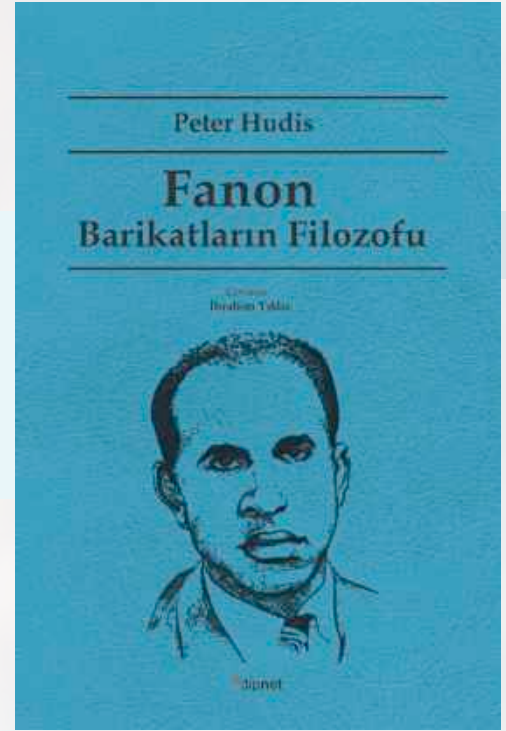

Siyah Deri, Beyaz Maskeler

Yazar: **Frantz Fanon**
Çeviren: **Orçun Türkay**
Yayınevi: **Metis Kitap**
Sayfa Sayısı: **192**

Fanon: Barikatların Filozofu

Yazar: **Peter Hudis**
Çeviren: **İbrahim Yıldız**
Yayınevi: **Dipnot Yayınları**
Sayfa Sayısı: **216**

Frantz Fanon
**Yeryüzünün
Lanetlileri**

Çeviren: Şen Sür

VERSUS

Yeryüzünün Lanetlileri

Derleyen: **Frantz Fanon**
Çeviren: **Şen Sür**
Yayınevi: **Versus**
Sayfa Sayısı: **241**

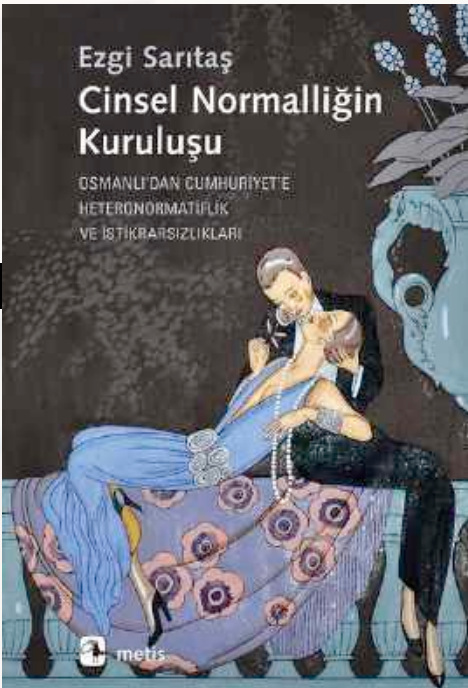

Hikayesini Arayan Gelecek

Yazar: Bekir Ağırdır
Yayınevi: Doğan Kitap
Sayfa Sayısı: 384

Pandemili Korona

Yazar: Latif Demirci
Yayınevi: Doğan Kitap
Sayfa Sayısı: 136

Cinsel Normalliğin Kuruluşu

Derleyen: Ezgi Sarıtaş
Yayınevi: Metis Yayıncılık
Sayfa Sayısı: 376

Theodor W. Adorno

Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri

ve
Geçmişin İşlenmesi
Ne Demektir?

metis

Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?

Yazar: Theodor W. Adorno
Çevirmen: Şeyda Öztürk
Yayınevi: Metis Yayıncılık
Sayfa Sayısı: 88

Fresko Apartmanı

Yazar: Başak Baysalı
Yayınevi: Can Yayınları
Sayfa Sayısı: 112

Başak Baysalı
Fresko
Apartmanı

§

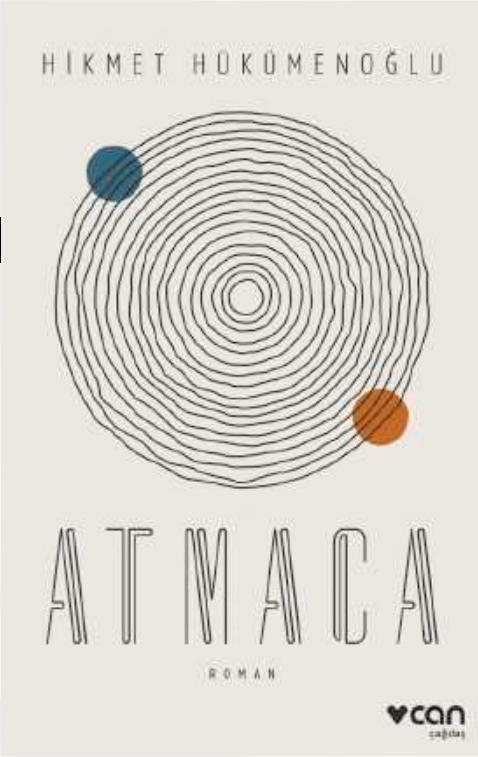
Her Kabilenin Bir Endişesi

Yazar: Emirhan Burak Aydın
Yayınevi: Everest Yayınları
Sayfa Sayısı: 112

Emirhan Burak Aydın

§

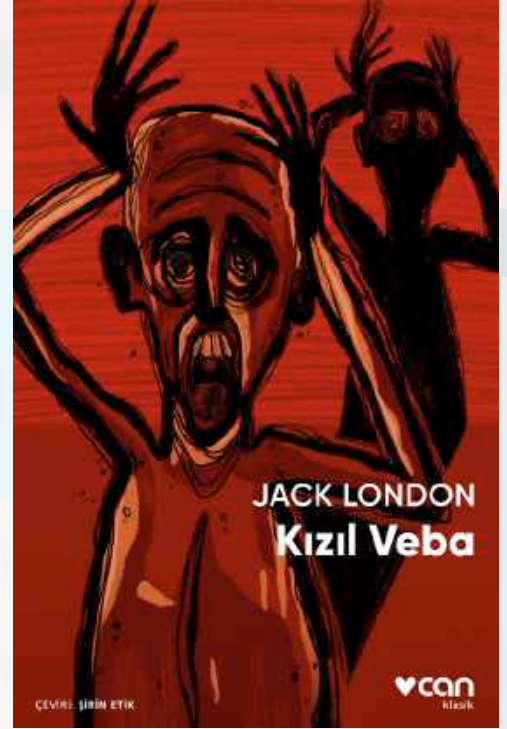

Atmaca

Yazar: **Hikmet Hükümenoğlu**
Yayınevi: **Can Yayınları**
Sayfa Sayısı: **400**

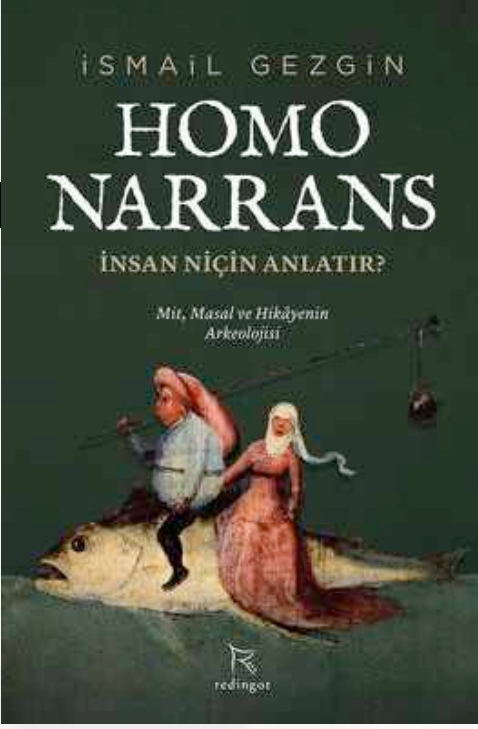
Kızıl Veba

Yazar: **Jack London**
Çeviren: **Şirin Etik**
Yayınevi: **Can Yayınları**
Sayfa Sayısı: **80**

Asılı Dağ'ın Kahini

Yazar: **Vladimir Tumanov**
Çevirmen: **Mine Kazmaoğlu**
Yayınevi: **Günışığı Kitaplığı**
Sayfa Sayısı: **292**

Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır?

Yazar: İsmail Gezgin
Yayınevi: Redingot Yayınları
Sayfa Sayısı: 232

Mektup Ağacı - Sevgili Hiç Tanımadığım Çocuk 2

Yazar: Hanzade Servi
Yayınevi: Tudem Yayınları
Sayfa Sayısı: 192

Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek

Yazar: Kolektif
Yayınevi: Tellect
Sayfa Sayısı: 432

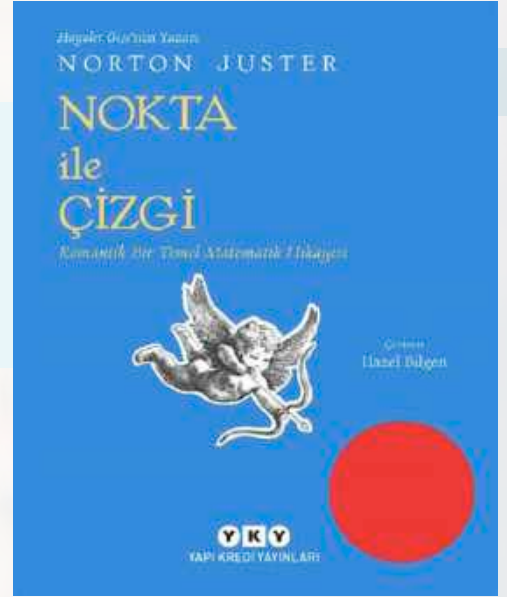

İtaat Etmemek

Yazar: **Frédéric Gros**
Çeviren: **Zeynep Büşra Bölükbaşı**
Yayınevi: **Yapı Kredi Yayınları**
Sayfa Sayısı: **168**

Nokta ile Çizgi

Yazar: **Norton Juster**
Çevirmen: **Hazel Bilgen**
Yayınevi: **Yapı Kredi Yayınları**
Sayfa Sayısı: **76**

Mutluluk Hediyesi

Yazar: **Filiz Özdem**
Resimleyen: **Fethi Yılmaz**
Yayınevi: **Yapı Kredi Yayınları**
Sayfa Sayısı: **40**